

Oblast uplatnění přímých norem a vztah přímé metody úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem k metodě kolizní

ZDENĚK KUČERA

I. OBLAST UPLATNĚNÍ PŘÍMÝCH NOREM

Zařazujeme-li mezi normy mezinárodního práva soukromého vedle kolizních norem také normy přímé, je třeba pro správné a úplné chápání významu tohoto prostředku jednoho ze způsobů úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem zabývat se jejich vztahem ke kolizním normám. K tomu je třeba v první řadě si připomenout oblasti, v nichž se mohou přímé normy uplatnit a nahradit úpravu prováděnou kolizními normami. Protože přímé normy vnitrostátního původu jsou jen výjimečné a nejsou pravidelným a základním prostředkem úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, zajímají nás v této věci v první řadě mezinárodně sjednané unifikované přímé normy.

Otázku stanovení oblasti, v níž se může uplatnit právní úprava prováděná mezinárodně sjednanými přímými normami, je možno chápat jednak z hlediska věcného, tzn. jako otázku, které oblasti, druhy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem jsou vhodné a schůdné pro tuto úpravu, jednak z hlediska územního, tzn. jako otázku, mezi kterými státy či skupinami států existuje úprava prováděná těmito normami.

A. Vymezení věcné

Při výkladu o pojmu přímých norem na jiném místě jsme již uvedli, že přímé normy jsou určeny výlučně pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. O tomto základním rámci pro věcnou oblast uplatnění přímých norem je vhodné se zmínit, jestliže se zabýváme otázkou oblasti vztahů s mezinárodním prvkem vhodných pro úpravu přímými normami.

1. UNIFIKACE ÚPLNÁ A UNIFIKACE OMEZENÁ NA VZTAHY S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

Vedle unifikace hmotného práva určeného pro vztahy s mezinárodním prvkem, k níž dochází sjednáním přímých norem mezi státy, je možná i úplná unifikace hmotněprávní úpravy občanskoprávních vztahů vůbec, bez ohledu zda jde o vztahy s mezinárodním prvkem nebo vztahy vnitrostátní.¹⁾ Rozdíl mezi těmito unifikacemi spočívající v předmětu unifikované úpravy vede i k odchylnostem, pokud jde o věcné vymezení jejich oblastí úpravy. Ta skutečnost, že přímé normy jsou určeny výlučně pro vztahy s mezinárodním prvkem, má význam pro stanovení mezí oblastí jejich uplatnění.

Unifikace úplná postihující určitou oblast občanskoprávních vztahů vůbec, tj. i vztahů vnitrostátních, nemá zásadně žádné meze. Je představitelná úplná unifikace kteréhokoliv úseku vztahů občanskoprávních. Stát může mezinárodní smlouvou převzít závazek, že kteroukoliv skupinu svých občanskoprávních nebo i jiných norem nahradí unifikovanými normami, na nichž se s jinými státy dohodl. Naproti tomu unifikace hmotněprávní úpravy zahrnující pouze občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem má, jak dále uvedeme, určité meze, které nemůže překročit, pokud se týče otázek vhodných a schopných této úpravy.

Pro posouzení obou druhů unifikací nelze přehlédnout tu skutečnost, že úplná unifikace hmotného práva, jakkoli je myslitelná pro všechny obory občanskoprávních vztahů bez omezení, je ve skutečnosti značně omezená. Na dlouhou dobu se jeví taková unifikace neproveditelnou.²⁾ Překážkou pro ni je především existence skupin států s různým společenským zřízením. S ohledem na zásadní rozdíly ve zřízení států, v jejich třídní podstatě a tím i v odchylných cílech sledovaných právními úpravami je nemožné, aby takové státy měly shodné právo. Avšak ani mezi státy se stejným společenským zřízením nebyla by taková unifikace reálná, neboť by nebylo vhodné, aby tyto státy přijetím mezinárodně sjednané unifikace hmotného práva byly omezovány upravovat vztahy vnitrostátní povahy podle svých potřeb. Např. ve vztazích členských států RVHP přichází v úvahu sblížování, příp. i unifikace především jen takových právních norem, které upravují vnitrostátní právní vztahy, jejichž zakládání a realizace má vliv na dosažení určitých mezinárodně společných cílů, např. některé případy hospodářskoprávních vztahů mezi vnitrostátními organizacemi, které mají vliv na vztahy s mezinárodním prvkem vytvářené při plnění programu socialistické ekonomické integrace.³⁾

¹⁾ H. Bauer: Les traités et les règles de droit international privé matériel, Rev. crit., 1966, 549, v pozn. 2 používá pro normy vytvořené jen pro vztahy mezinárodní výrazu „loi uniforme internationale“ a pro normy vytvořené i pro vztahy vnitrostátní výrazu „loi uniforme interne“.

²⁾ Srov. R. H. Graveson: L'étendue du domaine de l'unification du droit, Rev. int. dr. comp., 1964, str. 6.

³⁾ Komplexní program, oddíl 15 odst. 1, mluví o sblížování a unifikování přísluš-

Mezinárodní spolupráce států při vytváření jednotných občanskoprávních norem se zcela reálně omezuje především na úpravu vztahů s mezinárodním prvkem.⁴⁾ I činnost těch institucí, z jejichž názvu by se dalo usuzovat, že jejich posláním je unifikace občanského práva vůbec, jako je např. Mezinárodní ústav pro sjednocení soukromého práva, se v řadě případů omezuje na unifikaci občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Významné unifikace, které byly připraveny v rámci činnosti uvedené ústavu, jako jsou oba haagské jednotné zákony týkající se kupní smlouvy a v současné době připravovaný jednotný zákon o zastoupení v mezinárodních vztazích při prodeji a koupi hmotných věcí movitých,⁵⁾ jsou typickými unifikacemi hmotněprávních norem určených pouze pro vztahy s mezinárodním prvkem. Současná nejvýznamnější instituce zabývající se vytvářením unifikovaných hmotněprávních norem, jakou je Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, má ve svém programu harmonizaci a unifikaci práva mezinárodního obchodu, takže její činnost se soustřeďuje zejména na unifikaci hmotněprávních norem pro vztahy s mezinárodním prvkem.

Pro vztah obou druhů unifikací zasluhuje pozornost i jev, s kterým se setkáváme v některých unifikacích hmotněprávních norem pro vztahy s mezinárodním prvkem. Spočívá v tom, že tyto normy jsou některými státy iniciativně přijímány i pro úpravu vnitrostátních vztahů.⁶⁾ Děje se tak např. u úpravy stanovené Varšavskou úmluvou pro vztahy z přepravní smlouvy v letecké dopravě, popř. i v jiných oblastech občanskoprávních vztahů.⁷⁾

Vysvětlit lze tento jev pouze tím, že specifická vztahů s mezinárodním prvkem není zde tak intenzivní, aby si vyžadovala zvláštní oddělenou úpravu od vnitrostátních vztahů. Tato specifická je zde zastíněna specifickostí jiné povahy spočívající především v momentech technického charakteru, jak je tomu zřejmě u letecké přepravy. Dá se soudit, že i v budoucnosti, pokud vědeckotechnický pokrok bude mít účinky na výskyt specifických občanskoprávních vztahů přesahujících hranice států, může mít mezinárodně sjednaná unifikace právní úpravy takových specifických vztahů uplatnění i pro úpravu vztahů vnitrostátních.⁸⁾

ných národních právních norem v souvislosti se zdokonalováním právních základů hospodářské a vědeckotechnické spolupráce členských států a jejich organizací a činnosti mezinárodních ekonomických organizací.

⁴⁾ Srov. B. Lemhöfer: Die Beschränkung der Rechtsvereinheitlichung auf internationale Sachverhalte, *Rabels Z.*, 1960, str. 401 a násl.

⁵⁾ Etude XIX, Doc. 55, *Unidroit* 1974.

⁶⁾ H. Bauer: op. cit., *Rev. crit.*, 1966, str. 565, 566.

⁷⁾ Příklady v. B. Lemhöfer: op. cit., *Rabels Z.*, 1960, str. 416–421; srov. také § 319 o. z. a § 41 odst. 1 písm. b) leteckého přepravního řádu č. 17/1966 Sb. ve znění vyhl. č. 15/1971 Sb.

⁸⁾ M. Matteucci: Introduction à l'étude systématique du droit uniforme, *Recueil des Cours*, 91, 1957–1, str. 410, vysvětluje tento jev u právních úprav vytvářených v nedávné době kvalitativní superioritou jednotných norem a snahou vyhnout se dvojí úpravě.

Setkáváme se i s jevem opačným, tj. unifikace hmotného práva, která byla určena jak pro vztahy s mezinárodním prvkem, tak i pro vztahy vnitrostátní, je při své revizi omezena jen na vztahy s mezinárodním prvkem. Příkladem může být Bruselská úmluva obsahující Haagská jednotná pravidla o konosamentech, která se podle původního znění vztahovala na každý konosament, jenž byl vystaven v některém smluvním státě (čl. 10), zatímco při své revizi v roce 1968 byla omezena jen na konosamenty týkající se přepravy mezi přístavy ve dvou různých státech za dalších podmínek stanovených v čl. 10 (čl. 10 ve znění z roku 1968).⁹⁾

2. OBLASTI VZTAHŮ VHODNÝCH PRO ÚPRAVU MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝMI PŘÍMÝMI NORMAMI

Občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, jež jsou předmětem úpravy mezinárodně sjednanými přímými normami, jsou vztahy s absolutně mezinárodním prvkem.¹⁰⁾ Vztahy s relativně mezinárodním prvkem, které plně spadají do oblasti práva určitého státu, nepřicházejí v úvahu pro úpravu těmito normami.

Při stanovení oblasti občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, které jsou vhodné pro úpravu mezinárodně sjednanými přímými normami, může podle našeho názoru pomoci ta skutečnost, že totiž v důsledku toho, že přímé normy upravují jen vztahy s mezinárodním prvkem, platí vedle nich v daném právním řádu další hmotněprávní normy upravující vztahy stejného druhu, avšak vnitrostátní povahy.¹¹⁾ Tato paralelnost úpravy prováděné přímými normami s úpravou prováděnou normami vnitrostátního původu, která je charakteristickou pro přímé normy, může být kritériem pro vhodnost úpravy stanovené přímými normami, neboť tato úprava nepřichází v úvahu u těch občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, pro něž by zmíněná paralelnost byla nemožná a neschůdná.

Současná platnost přímých norem pro určité poměry mezinárodní povahy a norem vnitrostátního původu pro ostatní poměry je běžná např. při úpravě kupní smlouvy (zvláštní úprava přímými normami pro tzv. mezinárodní kupní smlouvu vedle úpravy kupní smlouvy ve vnitrostátním právu), při úpravě poměrů ze smluv o přepravě (mezinárodní přeprava železniční atd. na rozdíl od přepravy vnitrostátní) atd. Sotva si však lze představit takovou souběžnou úpravu např. v právu rodinném, tak že bychom měli jinou hmotněprávní úpravu vztahů mezi manžely, rozvodu manželství pro případy manželů, kteří jsou tuzemskými občany, a jinou

⁹⁾ Texty čl. 10 v původním a revidovaném znění srov. J. Kropholler: *Internationales Einheitsrecht, Allgemeine Lehren*, Tübingen 1975, str. 187, 188, pozn. 10 a 12.

¹⁰⁾ E. Vitta: *International Conventions and National Conflict Systems*, *Recueil des Cours*, 126, 1969—I, str. 227.

¹¹⁾ M. Matteucci: *op. cit.*, *Recueil*, 91, 1957—I, str. 408; H. Bauer: *op. cit.*, *Rev. crit.*, 1966, str. 548.

úpravu dohodnutou s některými státy pro případy manželství mezi osobami s různou státní příslušností. Stejně tak není dobře představitelná v oblasti věcných práv různá hmotněprávní úprava obsahu práva vlastnického, ať by šlo o osobní vlastnictví nebo soukromé vlastnictví, závisející na tom, zda subjektem vlastnického práva je tuzemský příslušník nebo příslušník zahraničního státu. To nebrání tomu, aby předpisy práva správního nebo finančního bylo například nabytí vlastnického práva určitými kategoriemi osob nebo nakládání předmětem vlastnického práva podmínováno povolením příslušného orgánu a regulováno. Také předpisy upravující postavení cizinců mohou výjimečně upravovat jejich osobní a majetková práva odchylně od postavení vlastních občanů. Dvojí odchylná hmotněprávní úprava osobních a majetkových práv rozlišující mezi vztahy vnitrostátními a vztahy s mezinárodním prvkem jako pravidlo však není schůdná.

Existují tedy vztahy, které musí být uvnitř určitého právního řádu stejně upraveny pro každého; budou to vztahy v oblasti práva rodinného, dědického a věcných práv. V těchto vztazích může na základě kolizní normy dojít k aplikaci jiného právního řádu; není však možné, aby uvnitř daného právního řádu byly vytvářeny skupiny osob, které by se řídily různými právními úpravami ve svých vztazích v uvedených oblastech právního řádu. Jde o takové vztahy, v nichž je třeba jednotnou právní úpravou daného právního řádu respektovat rovnost občanů a lidí vůbec.

Naproti tomu zvláštní úprava občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem je možná v poměrech mezinárodní směny zboží a služeb a vůbec v poměrech vyplývajících z mezinárodní dělby práce, tj. v oblasti mezinárodních hospodářských vztahů.¹²⁾ Ekonomicky specifická povaha těchto vztahů odůvodňuje použití specifické právní úpravy. Tato úprava může respektovat rovné postavení účastníků a vychází z ekonomické ekvivalence jejich práv a povinností. Vzhledem k tomu se rozdílný právní režim pro vztahy mezi tuzemskými subjekty a zahraničními partnery nijak nedotýká rovnosti subjektů právních vztahů, a je proto pro každý právní řád plně únosný.

Vysvětlením, že v určitých případech se existence dvojí úpravy jeví jako neúnosná, lze také odůvodnit již dříve zmíněný jev, že někdy se úprava sjednaná pouze pro vztahy s mezinárodním prvkem rozšiřuje dobrovolně i na vztahy pouze vnitrostátní. Tak např. rozšíření úpravy obsažené ve Varšavské úmluvě pro smlouvu o přepravě v mezinárodní letecké dopravě i na vztahy z vnitrostátní přepravy se vysvětluje tím, že rozdílnost v úpravě by vedla ke groteskním důsledkům, kdyby např. platilo různé omezení dopravcovy odpovědnosti ohledně cestujících letících v témže letadle podle toho, zda jejich letenka platí jen pro let v tuzemsku nebo opravňuje k dalšímu pokračování v letu do zahraničí.¹³⁾

Převažující oblastí vhodnou pro úpravu přímými normami jsou tedy občanskoprávní vztahy vznikající v mezinárodním hospodářském styku.

¹²⁾ P. Chauveau: Des Conventions portant Loi Uniforme, Clunet, 1956, str. 580.

¹³⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 170, pozn. 8 in fine.

Vedle toho je však možná úprava přímými normami i v některých otázkách spadajících do právních odvětví, jež jsme označili za nevhodná pro úpravu přímými normami, jako jsou právo rodinné a dědické. Může se to však týkat jen otázek okrajového rázu, které nezasahují do věcné náplně práv a povinností subjektů těchto vztahů, jako jsou např. otázky formy právního úkonu, např. formy závěti, která by byla uznávána za platnou v mezinárodních vztazích ve všech státech, jež by příslušnou úpravu přijaly.¹⁴⁾

Zvláštní význam má vytyčení oblastí vhodných pro úpravu mezinárodně sjednanými přímými normami také pro právní vztahy vznikající z mezinárodní hospodářské spolupráce členských států RVHP. Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, přijatý XXV. zasedáním Rady v roce 1971, obsahuje zvláštní oddíl 15 „Zdokonalování právních základů spolupráce členských států RVHP“. Tento oddíl má význam také pro vytváření přímých norem.

Komplexní program vychází ze stavu v době jeho přijetí a požaduje zdokonalování tehdy existujících přímých norem, tj. především Všeobecných dodacích podmínek RVHP 1968, dále také Všeobecných montážních podmínek RVHP a Všeobecných servisních podmínek RVHP. Má zde jít zvláště o zdokonalení norem upravujících odpovědnost hospodářských organizací v případě porušení závazku. Dále požaduje vytváření nové právní úpravy na významných úsecích občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, které vznikají při spolupráci organizací členských států RVHP. Zmiňuje se o rozvoji obecného právního režimu zajišťujícího právní podmínky socialistické ekonomické integrace, takže předpokládá systematické vytváření právních norem pro jednotlivé druhy vztahů.

Vytváření nových přímých norem přichází v úvahu zejména při úpravě:

- vztahů vznikajících v důsledku zřizování a činnosti mezinárodních hospodářských organizací včetně jejich právního postavení na území členských států;

- vztahů vznikajících při spolupráci v oblasti právní ochrany průmyslových práv;

- vztahů při hospodářské a vědeckotechnické spolupráci včetně otázek spojených s předáváním vědeckotechnické dokumentace, poskytováním technické pomoci a vysíláním odborníků;

- vztahů při specializaci a kooperaci výroby.

Nepřehlížejíc k případům, kdy vytváření přímých norem probíhá nebo má probíhat podle určitého plánu, jakým je ve svém oddílu 15 zmíněný Komplexní program, nebo do jisté míry prioritní body činnosti Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, probíhalo dosud sjednávání těchto norem bez předem stanoveného plánu.¹⁵⁾

¹⁴⁾ Srov. Úmluvu týkající se jednotného zákona o formě mezinárodní závěti, Washington, 26. 10. 1973.

¹⁵⁾ Srov. M. Matteucci: op. cit., Recueil, 91, 1957—I, str. 706.

Je možno uvést, že k zvláštní právní úpravě občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem na rozdíl od ostatních uzavíráním mezinárodních smluv, popř. jinak na mezinárodní úrovni, přistupují státy, když hospodářské poměry ve společnosti si v mezinárodním měřítku vyžadují zvláštní právní úpravu a vynucují si zájem států na této úpravě, která by překlenutím rozdílů mezi jednotlivými právními řády umožnila plynulý rozvoj mezinárodních hospodářských vztahů. Vedl k tomu zejména rozvoj mezinárodního obchodu a mezinárodní hospodářské aktivity v druhé polovině 19. století i v období pozdějším, jehož předpokladem byl vědeckotechnický pokrok (např. také v rozvoji dopravních prostředků v dopravě železniční, letecké atd.). Každá společnost přitom sleduje své třídní zájmy. Nutnost mezinárodní spolupráce v hospodářské oblasti vyžaduje, aby takové smlouvy uzavíraly mezi sebou i státy s různým společenským a hospodářským zřízením. Pochopitelně vytvářejí přímé normy pro vzájemné vztahy svých subjektů i státy stejného společenského zřízení sledující své společné zájmy na úzké hospodářské i jiné spolupráci. Tento stav můžeme např. sledovat i při rozboru přímých norem, jež se staly součástí československého práva.

Mezinárodní smlouvy obsahující přímé normy, popř. tyto normy spolu s dalšími přímými normami sjednanými mezinárodně jakožto součást jednotlivých právních řádů vytvářejí tak za současného stavu poměrně pestrou mozaiku. Ve svém souhrnu vytvářejí úpravu do jisté míry fragmentární.

Prvé dvě oblasti, které ještě před skončením 19. století si vynutily zvláštní hmotněprávní úpravu pro vztahy s mezinárodním prvkem, byly oblast práv k nehmotným statkům a smlouva o přepravě uzavíraná v mezinárodní železniční přepravě. Jako prvou úmluvu lze uvést Pařížskou úmluvu na ochranu průmyslového vlastnictví v jejím prvním znění sjednaném v Paříži v roce 1883. Po ní následovala Bernská úmluva o ochraně děl literárních a uměleckých, sjednaná ve svém prvním znění v roce 1886. Třetí úmluvou sjednanou v minulém století je Mezinárodní úmluva o přepravě zboží po železnici, zkráceně označovaná jako CIM, která byla ve svém prvním znění sjednána v roce 1890 v Bernu.

3. PŘEHLED SOUBORŮ MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝCH PŘÍMÝCH NOREM

Pokusíme-li se pro přehlednost zařadit jednotlivé soubory mezinárodně sjednaných přímých norem do určitého systému odpovídajícího běžně užívanému systému občanského práva, pak zhruba alespoň pro orientaci získáváme tento obraz:¹⁶⁾

¹⁶⁾ Srov. také přehled u B. Lemhöfera: op. cit., Rabels Z., 1960, str. 450 a násled.

a) *Otázky spadající do obecné části občanského práva:*

Subjekty: Oblast právních poměrů právnických osob je vhodná pro úpravu přímými normami podle Komplexního programu RVHP. Vývoj zde zatím dospěl k přijetí Jednotných ustanovení o zřizování a činnosti mezinárodních hospodářských organizací v členských státech RVHP. Podle formulace doporučení Výkonného výboru RVHP, kterým byla tato ustanovení přijata, nemají však povahu souboru obecně závazných právních norem.

Forma právních úkonů: Úmluva týkající se jednotného zákona o formě mezinárodní závěti, sjednaná ve Washingtonu 26. 10. 1973, zavazuje smluvní státy uvést do svého národního práva ustanovení o tzv. mezinárodní závěti, která jsou uvedena v příloze Úmluvy. Podle těchto ustanovení bude mezinárodní závěť platná co do formy nehledíc na místo pořízení, umístění majetku a na státní příslušnost, domicil nebo trvalé bydliště zůstavitele, jestliže je pořízena formou, která je v těchto ustanoveních stanovena. Bude pak uznávána za platnou ve všech smluvních státech.

Promlčení: Úmluva o promlčení při mezinárodní koupě zboží, sjednaná v New Yorku v roce 1974 jako první výsledek činnosti Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, upravuje jen ve vztazích mezi subjekty smluvních států obecnou čtyřletou promlčecí dobu pro práva vyplývající z kupní smlouvy, jež se podle vymezení Úmluvy pokládá za kupní smlouvu mezinárodní povahy. Netýká se prekluzivních lhůt pro oznamování vad zboží.

Jak je patrné, v případech týkajících se formy právního úkonu a promlčení nejde o otázky obecné části občanského práva obecného dosahu, ale o otázky spjaté jen s určitými právními instituty, jako jsou závěť, kupní smlouva. Otázky formy právního úkonu a promlčení jsou upraveny i v jiných souborech přímých norem jako součást úpravy příslušného právního institutu. Tak např. Všeobecné dodací podmínky RVHP 1968/1975 v redakci 1979 upravují formu smlouvy o dodávce zboží mezi subjekty členských států RVHP a také upravují promlčení práv vyplývajících z této smlouvy.

b) *Věcná práva:*

Této oblasti se dotýkají Mezinárodní úmluva o sjednocení pravidel o zabavení námořních lodí, sjednaná v Bruselu v roce 1952 a Úmluva o mezinárodním uznání práv k letadlům, sjednaná v Ženevě v roce 1948. Obě úmluvy se týkají jen vztahů s mezinárodním prvkem, u první z nich na základě nauky a praxe, u druhé podle ustanovení jejího čl. 11. Obě nejsou závazné pro ČSSR.

c) *Práva k nehmotným statkům:*

Tato oblast vykazuje celou řadu mezinárodních smluv jak univerzálního, tak i regionálního charakteru. Jak již zmíněno, byla také jako první upravena mezinárodní smlouvou.

V oblasti práv průmyslových je základní úmluvou Pařížská úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví, sjednaná v Paříži v roce 1883, několikrát revidována, posledně ve Stockholmu v roce 1967, kterýmžto zněním je také vázána ČSSR. Vedle přímých norem, jež mají také povahu norem upravujících právní postavení cizinců, obsahuje i některé normy kolizní a normy týkající se otázek organizačních a institucionálních.

Na jejím základě k podrobnější úpravě otázek týkajících se jednotlivých průmyslových práv byly mezi užším okruhem jejích smluvních států uzavřeny další tzv. užší nebo zvláštní úmluvy. Týkají se mezinárodního zápisu továrních nebo obchodních známek (Madridská), potlačování falešných nebo klamavých údajů o původu zboží (Madridská), ochrany označení původu a jejich mezinárodního zápisu (Lisabonská), mezinárodního zápisu průmyslových vzorů a modelů (Haagská), mezinárodního třídění výrobků a služeb pro účely zápisu známek (Niceská). Diplomatičtí konference organizovanou Světovou organizací duševního vlastnictví v roce 1973 ve Vídni byly přijaty Dohoda o zápisu ochranných známek, Dohoda o ochraně typografických písem a jejich přihlášce a Dohoda zřizující mezinárodní třídník obrazových prvků ochranných známek.

Ve vztazích členských států RVHP dochází při plnění Komplexního programu k sjednávání mezinárodních smluv, které mají význam pro právní úpravu průmyslových práv. Patří mezi ně Smlouva o právní ochraně vynálezů, průmyslových vzorů, užitných vzorů a ochranných známek při uskutečňování hospodářské a vědeckotechnické spolupráce (Moskva, 1973), která však neobsahuje unifikované hmotněprávní normy na ochranu uvedených předmětů průmyslových práv, a další dohody, které se týkají vzájemného uznávání autorských osvědčení a jiných ochranných dokumentů na vynálezy (Havana, 1976) a unifikace požadavků na vypracování a podávání přihlášek vynálezů (Lipsko, 1975). Připravují se dohoda o jednotném ochranném dokumentu na vynálezy členských států RVHP a dohoda o vzájemné právní ochraně označení původu a údajů o původu zboží.

V oblasti ochrany autorských práv jsou základními mnohostrannými mezinárodními smlouvami Bernská úmluva o ochraně děl literárních a uměleckých z roku 1886, několikrát revidovaná, posledně ve Stockholmu v roce 1967 a v Paříži v roce 1971 (ČSSR je vázána zněním pařížské revize z roku 1971) a Ženevská všeobecná úmluva o autorském právu z roku 1952, revidovaná v Paříži v roce 1971. Práv příbuzných právu autorskému, kterými se rozumějí práva přiznávaná výkonným umělcům, výrobcům zvukových snímků a rozhlasovým a televizním organizacím, se týká Římská mezinárodní úmluva o ochraně výkonných umělců, výrobců zvukových snímků a rozhlasových organizací z roku 1961.

d) *Práva závazková:*

Obecné otázky závazkového práva a některé zvláštní závazky:

Do této oblasti zasahuje program prací Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, která v rámci prioritního bodu „mezinárodní platby“ se

má zabývat sjednocením hmotněprávních norem pro vztahy ze záruk.

Otázky závazků k náhradě škody jsou dotčeny Úmluvou o jednotném stanovení pravidel o srážkách lodí, sjednanou v Bruselu v roce 1910, Úmluvou o škodách způsobených třetím osobám na zemi letadly, sjednanou v Římě v roce 1933 a revidovanou v roce 1952, Úmluvou o odpovědnosti vůči třetím osobám v oblasti jaderné energie, sjednanou v Paříži v roce 1960 a upravenou Dodatkovým protokolem v Paříži v roce 1964, Dodatkovou úmluvou k ní z roku 1963, a Vídeňskou úmluvou o občansko-právní odpovědnosti za nukleární škody z roku 1963.

Závazků vzniklých ze zvláštních skutečností se týká Úmluva o jednotném stanovení pravidel o poskytnutí pomoci a záchrany v námořní nouzi, sjednaná v Bruselu v roce 1910.

Jednotlivé smluvní typy závazkového práva:

Kupní smlouva: Pro členské státy RVHP je do značné míry unifikována právní úprava kupní smlouvy mezinárodní povahy ve Všeobecných dodatkách podmínkách RVHP 1968/1975 v redakci 1979. Další unifikací kupní smlouvy v mezinárodním styku je Haagská úmluva o jednotném zákonu o kupní smlouvě mezinárodní povahy z roku 1964. Další souběžně sjednanou Haagskou úmluvu o jednotném zákonu o uzavírání kupní smlouvy mezinárodní povahy bychom přesněji měli zařadit do oblasti obecných otázek závazkového práva. Vedle těchto souborů přímých norem, které jsou ve svých smluvních státech platným právem, je třeba se zmínit o připravované jednotné právní úpravě kupní smlouvy mezinárodní povahy, jejíž návrh připravila Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní.

Smlouva o přepravě: Jak již uvedeno, byla tato oblast jednou z prvních, jichž se dotkla mezinárodně sjednaná úprava. V rámci smlouvy o přepravě je třeba sjednané soubory přímých norem dále rozlišovat podle povahy dopravního prostředku.

Železniční přeprava: Základními úmluvami jsou Mezinárodní úmluva o přepravě zboží po železnicích (zkráceně označovaná CIM), sjednaná v Bernu v roce 1890, několikrát revidovaná, a Mezinárodní úmluva o přepravě cestujících a cestovních zavazadel po železnicích (zkráceně CIV), sjednaná v Bernu v roce 1924, několikrát revidovaná.

Mezi členskými státy RVHP a dalšími socialistickými státy v Asii platí Dohoda o mezinárodní železniční přepravě zboží (SMGS), sjednaná v původním znění ve Varšavě v roce 1950, a rovněž tam sjednaná Dohoda o mezinárodní přepravě cestujících (SMPS). Dále byla v roce 1959 sjednána Dohoda o mezinárodní přímé sdružené přepravě železnice — voda (MŽVS).

Silniční přeprava: V roce 1956 byla v Ženevě sjednána Úmluva o přepravní smlouvě v mezinárodní silniční nákladní dopravě (CMR).

Letecká přeprava: Základní úmluvou týkající se však jen některých otázek přepravní smlouvy (přepravní dokumenty, odpovědnost leteckého dopravce, příslušnost soudů) je Úmluva o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě, sjednaná ve Varšavě v roce 1929, pozměně-

ná Haagským protokolem z roku 1955. V Guadalajaře v Mexiku byla v roce 1961 sjednána Úmluva o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě prováděné jinou osobou než smluvním dopravcem, doplňující Varšavskou úmluvu.

Námořní přeprava: Novodobé snahy o sjednocení práva námořní přepravy vedly k přijetí Mezinárodní úmluvy o sjednocení některých pravidel pro konosamenty (Haagská pravidla o konosamentech), sjednané v Bruselu v roce 1924 a revidované v Bruselu v roce 1968 (Haagsko-visbyská pravidla o konosamentech). V roce 1978 byla v Hamburku sjednána nová Hamburská pravidla, a to Úmluvou OSN o námořní přepravě zboží. Odpovědnosti majitele lodi se týká Úmluva o omezení odpovědnosti rejdaře, sjednaná v Bruselu v roce 1924 a revidovaná v Bruselu v roce 1957. Přepravy osob se týká Mezinárodní úmluva o sjednocení pravidel pro přepravu cestujících po moři, sjednaná v Bruselu v roce 1961.

Právní úprava vztahů z přepravní smlouvy v námořní dopravě je také jedním z prioritních bodů programu Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní.

Smlouva příkazní a podobné (komisionářská): Těchto smluv, příp. i dalších závazkových vztahů se podle vymezení svého předmětu úpravy dotýká návrh Úmluvy o jednotném zákonu o zastoupení mezinárodní povahy při prodeji a koupi zboží, připravený Mezinárodním ústavem pro sjednocení soukromého práva.

Jiné smluvní typy: Jak jsme již uvedli, při stanovení oblastí vhodných pro úpravu mezinárodně sjednanými přímými normami ve vztazích členských států RVHP přichází v úvahu vytváření těchto norem pro různé druhy smluv uzavíraných o vztazích hospodářské a vědeckotechnické spolupráce, smluv týkajících se předávání vědeckotechnické dokumentace, poskytování technické pomoci, vysílání odborníků. Zatím byly v roce 1979 přijaty Výkonným výborem RVHP Všeobecné podmínky specializace a kooperace výroby mezi organizacemi členských států RVHP.

Právo směnečné a šekové: Ženevské úmluvy o jednotných zákonech směnečném a šekovém jsou úplnou unifikací směnečného a šekového práva. Netýkají se výlučně vztahů s mezinárodním prvkem, a nemají proto povahu přímých norem. Jedním z prioritních bodů programu Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní je příprava unifikovaných norem pro mezinárodní směnky a šeky.

e) Pracovní právo:

Zejména v oblasti vztahů členských států RVHP přichází v úvahu vytváření mezinárodně jednotných přímých norem upravujících, alespoň v některých otázkách, pracovněprávní poměry pracovníků zaměstnaných v mezinárodních hospodářských organizacích činných v členských státech RVHP.

Uvedený přehled je neúplný. Protože má poskytovat představu o oblasti právních vztahů vhodných pro úpravu mezinárodně sjednanými přímými normami, uvádějí se v něm i některé významnější úpravy, které nejsou pro

ČSSR závazné. Je z něho patrné, že soubory přímých norem vytvářejí ve svém souhrnu fragmentární a nesourodou stavbu, která ještě nepokrývá všechny otázky, v nichž by se přímá metoda úpravy mohla uplatnit. Přitom není stejná ani hloubka, do které přímá úprava v jednotlivých souborech sahá. Zatímco v některých oblastech jde o úpravu poměrně úplnou a uzavřenou, jinde se úprava dotýká jen některých otázek určitého institutu, jak je patrné i z názvu úmluv, např. v případě Varšavské úmluvy o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě.

Sestavení nám potvrzuje úvahu, k níž jsme již dříve dospěli vycházejíce z kritéria únosnosti paralelní úpravy stejných právních institutů uvnitř téhož právního řádu: Nejvhodnější a také nejnaléhavější je mezinárodně sjednocená úprava vztahů s mezinárodním prvkem v oblasti mezinárodního hospodářského styku.

4. MEZE UNIFIKOVANÉ ÚPRAVY A OTÁZKA UPLATNĚNÍ PROSTŘEDKŮ VYTVOŘENÝCH MEZINÁRODNÍ OBCHODNÍ PRAXÍ

I v těch oblastech vztahů, které pokládáme za vhodné pro úpravu mezinárodně sjednanými přímými normami, je třeba při konkrétní unifikační akci vytyčit meze pro unifikovanou úpravu. Jde přitom o to, které otázky zůstanou nadále upraveny národními právními normami, jež bude ovšem nutno vyhledat podle kolizních pravidel. Zejména pak je třeba uvážit, v kterých případech není vhodná unifikovaná úprava obecně závaznými právními normami a jeví se vhodnějším přenechat volné pole prostředkům, které si vytváří praxe pro překlenutí rozdílů mezi jednotlivými právními řády.

Důvody pro ponechání určitých otázek mimo rámec unifikované úpravy mohou být různé. Nepředpokládáme, že by se tak v konkrétním případě stalo opomenutím. V každém případě unifikace musíme předpokládat, že vynechání určitých otázek je záměrné. Může se tak stát z toho důvodu, že tvůrcům norem od samého počátku nejde o úplnou unifikaci, ale jen o úpravu jednotlivých otázek zvláště důležitých pro určité druhy právních vztahů. Jindy může jít o unifikaci poměrně podrobnou, ale některé otázky méně důležité se záměrně ponechají úpravě národním právem, někdy také z toho důvodu, že se nepodařilo o nich dosáhnout dohody vyjádřené v jednotné formulaci. Velmi často zůstávají mimo rámec unifikace otázky, jež spadají do obecné části občanského práva, příp. obecné části závazkového práva.

Někdy je věcí výkladu, zda určitá otázka je či není zahrnuta do unifikované úpravy. Pokud určitá složka upravovaného právního institutu je pojata do unifikované úpravy, je třeba dát přednost výkladu, že je tím v daném souboru přímých norem plně upravena a jiné normy nemají být na ni aplikovány. Jinak by mohla být narušena vyvážená úprava rovného právního postavení účastníků daných vztahů. Není vhodné přiznávat

v takové otázce jiná práva než ta, která vyplývají z unifikované úpravy. Např. je-li ve VDP RVHP 1968/1975 v redakci 1979 upravena odpovědnost za faktické vady zboží, je nutno vycházet z toho, že úprava práv z této odpovědnosti je úplná a uzavřená a že nad práva přiznaná v unifikovaných normách žádná další práva z důvodu faktických vad zboží nelze uplatňovat. Naproti tomu odpovědnost za právní vady zboží ve VDP RVHP zmíněna není a není tak tímto souborem norem upravena, a je proto třeba postupovat podle rozhodného národního hmotného práva.

Při úvahách o otázce, v kterých případech se jeví vhodnějším přenechat stranám používání prostředků vytvořených mezinárodní obchodní praxí k odstranění nebo zmírnění účinků vyplývajících z rozdílů mezi právními řády, je třeba mít na zřeteli, že úprava určitých otázek právními normami, tj. i přímými normami, vychází z určitého stavu vývoje upravovaných společenských vztahů a zahrnuje tak určitý prvek konzervace tohoto stavu. Dokonce formulace přímých norem nemusí ani objektivně představovat věcně nejadekvátnější úpravu, neboť je výsledkem kompromisu, při němž je někdy nutné slevovat z představ o dokonalé právní úpravě. Změna těchto norem není s ohledem na počet zúčastněných států vždy snadná a nelze k ní přistupovat s náležitou pružností odpovídající měnícím se potřebám společenské praxe.

Lze proto dospět k závěru, že nikoliv každý druh právních vztahů spadajících obecně do oblastí, které jsme označili rámcově za vhodné pro úpravu přímými normami, by za všech okolností měl být tímto způsobem upravován. Nepokládáme za vhodné takto upravovat ty vztahy, které jsou v určitém vývoji, jenž ještě není dovršen, v němž dochází ještě k rychlým a významným změnám. Takovým druhem vztahů jsou patrně vztahy vznikající v oblastech vědeckotechnické spolupráce, které jsou závislé na probíhajícím vývoji vědy a techniky, jenž může mít vliv na obsah těchto vztahů. Podle našeho názoru je patrně vhodnější používat pro tyto vztahy namísto obecně závazných právních norem, které lze poměrně pomalu měnit, takových prostředků, jako jsou obecné obchodní podmínky mající povahu vzoru a návodu pro strany při sjednávání smluv, dále vzorové (formulářové) smlouvy, jež také umožňují stranám, aby je přizpůsobily podmínkám svého vzájemného vztahu. I ve vztazích organizací členských států RVHP Komplexní program na tyto prostředky pamatuje.¹⁷⁾ Nedomníváme se, že by používání těchto prostředků nebylo v souladu s plánovací disciplínou vyplývající popřípadě i ze vzájemně koordinovaných hospodářských plánů. Poskytují poměrně dosti solidní rámec, v němž strany na základě vlastní odpovědnosti a uvážení sledovaných hospodářských cílů mohou dospět k adekvátní právní úpravě, zatímco obecně závazné právní normy nemusí vždy odpovídat mnohotvárným podobám, v nichž se utvářejí vztahy účastníků v podmínkách složité, vysoce vyvinuté vědy a techniky.

¹⁷⁾ Komplexní program, oddíl 15, bod 5.

B. Vymezení územní

Pokud se týče oblasti uplatnění úpravy prováděné mezinárodně sjednanými přímými normami z hlediska územního, můžeme rozlišovat mezi soubory přímých norem, které mají mít univerzální, celosvětovou působnost, a soubory omezenými co do jejich působnosti regionálními či jinými, zejména hospodářskými svazky.

1. UNIVERZÁLNĚ ZAMĚŘENÉ ÚPRAVY

Univerzálně aplikovatelné jednotné hmotné právo pro vztahy s mezinárodním prvkem je stále ještě cílem, který si některé unifikace kladou, kterého však doslovně ještě dosaženo nebylo. Nelze zjistit unifikační úpravu, která by skutečně byla přijata všemi státy. Lze proto mezi soubory přímých norem univerzálně použitelné zahrnovat jen ty, které podle svého cíle mají mít univerzální působnost a jsou schopny univerzálního přijetí. Z dosud platných úprav sem patrně můžeme zařadit Pařížskou úmluvu na ochranu průmyslového vlastnictví, Ženevskou všeobecnou úmluvu o autorském právu, Varšavskou úmluvu o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě, příp. další. I když některé z nich počtem smluvních států, jež jsou jimi vázány, jsou velmi rozšířenou úpravou, o skutečně celosvětové právo zatím nejde.

Určitý pokrok směrem k přijímání celosvětově platných úprav lze očekávat od úsilí vyvíjeného Komisí OSN pro mezinárodní právo obchodní. Např. připravovaný návrh unifikované úpravy kupní smlouvy v mezinárodním styku má za cíl dosáhnout celosvětově přijatelné úpravy.¹⁸⁾

2. ÚPRAVY OMEZENÉ PRO URČITÉ SKUPINY STÁTŮ

Vedle univerzálně zaměřeného jednotného hmotného práva pro vztahy s mezinárodním prvkem existují úpravy, které jsou určeny jen pro určité skupiny států spojené svazky regionálními nebo jinými, zejména hospodářskými. Zvláště půjde o skupiny států sledující stejné hospodářské cíle.

Významnou skupinou jsou členské státy RVHP, které jsou vzájemně spojeny stejným společenskohospodářským zřízením a stejnými cíli, k nimž směřují při uskutečňování své mezinárodní hospodářské a jiné spolupráce. Ty právní normy, které hmotněprávně upravují občanskoprávní vztahy, jež vznikají mezi organizacemi z různých členských států RVHP při uskutečňování této spolupráce na základě Komplexního programu, vytvářejí jednotné hmotné právo, jehož působnost je teritoriálně vymezena územím těchto členských států. Tyto normy jsou součástí obecného právního režimu socialistické ekonomické integrace,¹⁹⁾ který může zahrnovat podle našeho názoru i další právní normy upravující vztahy zde vznikající, jež

¹⁸⁾ Uncitral Yearbook, sv. VI, 1975, str. 63 a násl.

¹⁹⁾ Komplexní program, oddíl 15, bod 2.

mohou spadat i do jiných odvětví než mezinárodního práva soukromého, např. do mezinárodního práva veřejného, práva finančního atd.

Vedle mezinárodně sjednaných přímých norem omezených teritoriálně pouze na území členských států RVHP existují přímé normy, které kromě členských států RVHP platí i v dalších socialistických státech, které nejsou členy RVHP, a to v některých socialistických státech v Asii. Patří sem úmluvy SMGS a SMPS. Domníváme se, že i tyto normy, pokud jsou aplikovány ve vztazích organizací a subjektů členských států RVHP, plní zde funkci norem tvořících součást uvedeného obecného právního režimu socialistické ekonomické integrace.

Vedle toho i ve vztazích subjektů z členských států RVHP se uplatňují jednotné přímé normy, které jsou součástí mezinárodních smluv, jimiž jsou vázány vedle členských států RVHP také státy s odlišným společenským zřízením, např. ve vztazích upravených Varšavskou úmluvou (letecká přeprava), Pařížskou úmluvou (průmyslové vlastnictví) a dalšími.

Další významnou skupinou států v Evropě, v níž mohou platit jednotné přímé normy omezené na území těchto států, je EHS. V legislativní činnosti jeho orgánů vybavených nadnárodní pravomocí dochází i k vydávání právních předpisů přímo zavazujících subjekty na území členských států. Pokud by takové normy byly určeny jen pro občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, docházelo by tak touto formou k vytváření územně omezených souborů přímých norem.

3. VZTAH ÚPRAV UNIVERZÁLNĚ ZAMĚŘENÝCH A ÚPRAV OMEZENÝCH NA URČITÉ SKUPINY STÁTŮ

Pozornost je třeba také věnovat otázce vztahu mezi soubory přímých norem s univerzálním zaměřením a soubory určenými a omezenými jen na určitou skupinu států.²⁰⁾

V této souvislosti lze uvést různé momenty. Územně omezená úprava může být do určité míry podnětem pro vypracování úpravy univerzální. Územně omezená úprava může v tom směru plnit funkci experimentu. Také státy, které se ve svých vztazích sjednotily na určité omezené úpravě, mohou získat větší vliv při prosazování zásad, z nichž vychází jejich úprava, při sjednávání úpravy univerzální.²¹⁾

Poměr mezi univerzální a územně omezenou úpravou se může projevat také v tom, že univerzální úprava může obsahovat úpravu základních, důležitějších otázek a úprava územně omezená může na ni navazovat podrobnější úpravou ve vztazích jen mezi některými státy. Ne zcela vhodným příkladem by zde mohl být vztah mezi Pařížskou úmluvou a tzv. užšími nebo zvláštními úmluvami na jejím základě sjednanými ohledně určitého průmyslového práva. Svým zaměřením i tyto zvláštní úmluvy jsou schopny univerzálního přijetí a okruh jejich členských států není

²⁰⁾ Srov. J. Limpens: Relations entre l'unification au niveau régional et l'unification au niveau universel, Rev. int. dr. comp., 1964, str. 13 a násled.

²¹⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 226.

vymezen nějakými svazky hospodářskými, regionálními či jinými; fakticky však se na nich účastní dosti omezený okruh států.

Při sjednávání univerzálních úprav je třeba mít na zřeteli, že jejich přijetí velkým počtem států nemusí a ani nemůže mít za následek vytvoření jednotného celosvětově použitelného hmotného práva pro jejich předmět úpravy a že je nutno ponechat smluvním státům možnost sjednat si ve svých vzájemných vztazích úpravu odchylnou, popřípadě umožnit, aby užší okruh států vyloučil ve svých vzájemných vztazích úpravu univerzální a nahradil ji omezenou úpravou.

Tak nelze očekávat, že by členské státy RVHP, které se jinak např. v Komisi OSN pro mezinárodní právo obchodní aktivně podílejí na přípravě celosvětově použitelné jednotné hmotněprávní úpravy mezinárodní kupní smlouvy, mohly touto univerzální úpravou nahradit ve svých vzájemných vztazích Všeobecné dodací podmínky RVHP, které jsou základní součástí právní úpravy občanskoprávních vztahů vznikajících při uskutečňování jejich mezinárodní hospodářské spolupráce. I po přijetí univerzální úpravy zůstanou VDP RVHP v platnosti jako jednotné hmotné právo pro vztahy organizací členských států RVHP, neboť jsou vypracovány s ohledem na společné základy hospodářského zřízení v těchto státech, na stejné zásady řízení národního hospodářství na základě národohospodářských plánů, které se mezi těmito státy koordinují. Pokud by tak určitá univerzálně zaměřená unifikace nepřipouštěla takovou možnost sjednání odchylné úpravy na základě společných ekonomických svazků či jiných zájmů spojujících užší skupiny jednotlivých smluvních států, sama by se tím zbavovala schopnosti být celosvětově přijatelnou, neboť by tím významným skupinám států znemožňovala podpis, ratifikaci či přístup, kterými by alespoň bylo umožněno její uplatnění ve vztazích těchto států k ostatním smluvním státům. Jinak by tohoto účinku mohlo být dosaženo pouze faktickým recipováním smluvené úpravy do národního práva vydáním vlastního obsahově shodného právního předpisu.

V rámci výkladu o vztahu mezi kolizní úpravou a přímou úpravou si všimneme těch případů, kdy univerzálně zaměřená hmotněprávní unifikace se snaží potlačit aplikaci jiných hmotněprávních norem rozšiřováním své působnosti i na ty vztahy, které se dotýkají jiných než smluvních států.

II. VZTAHY MEZI METODOU PŘÍMOU A METODOU KOLIZNÍ

V současném stavu vývoje mezinárodního práva soukromého jsou kolizní metoda a přímá metoda dvěma základními metodami právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Právní normy, které jsou výrazem a prostředkem těchto dvou metod úpravy, tj. kolizní normy a přímé normy, existují v současné době vedle sebe v právních řádech prakticky všech států, také v právním řádu československém. Pro současné mezinárodní právo soukromé má proto význam i zkoumání vztahu mezi oběma těmito metodami úpravy a mezi normami, jež jsou projevem

těchto metod, tj. mezi normami kolizními a normami přímými. Pokud se týká přímých norem, jde v první řadě o normy sjednané mezinárodně.

A. Obecné otázky vztahu mezi oběma metodami

1. HLEDISKO ČASOVÉ, HISTORICKÉ

Vztah mezi oběma metodami úpravy a normami jim odpovídajícími je možno zkoumat z různých hledisek. Jedním z nich je hledisko časové, historické.

Z tohoto hlediska je možno označit kolizní normy za vývojově starší ve srovnání s přímými normami, které jsou sjednávány mezinárodně. Mezinárodně sjednané přímé normy se poprvé vyskytují v osmdesátých letech minulého století. O důvodech tohoto jevu jsme se již zmínili. Od té doby je možno konstatovat stálé narůstání přímých norem. Jestliže v dřívějších údobích mohlo být mezinárodní právo soukromé považováno s určitými rozdíly prakticky v podstatě za souhrn norem, jež stanoví, kterého z několika možných právních řádů se má použít ve vztazích s mezinárodním prvkem, tj. za souhrn kolizních norem,¹⁾ bylo možné se zabývat přímými normami jen jako výjimečným jevem, okrajově. Dnešní mezinárodní právo soukromé je třeba pokládat za souhrn všech norem upravujících výlučně občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, takže přímé normy vzhledem k svému množství a závažnosti právních vztahů, jež jsou jimi upraveny, v něm zaujímají významné místo, dnes již rovnocenné kolizním normám.²⁾ To má vliv na pojetí obecné části mezinárodního práva soukromého, do které je třeba zařadit obecné otázky společné přímým normám včetně otázek jejich vztahu ke kolizním normám.

Z historického hlediska je třeba pro úplnost konstatovat, že se v římském státu setkáváme se zvláštními hmotněprávními normami určenými pro vztahy občanů s cizinci a mezi cizinci navzájem (*ius gentium*), které mají tak povahu vnitrostátních přímých norem ve smyslu moderní terminologie.³⁾ V současných právních rádech jsou vnitrostátní přímé normy prostředkem poměrně výjimečným, takže pro základní stavbu a podobu současného mezinárodního práva soukromého nemají rozhodující význam.

Srovnáním množství mezinárodně sjednaných přímých norem v dnešních právních rádech je tak možno konstatovat podstatnou změnu tvárnosti mezinárodního práva soukromého ve srovnání se stavem v osmdesátých letech minulého století, kdy započala tvorba mezinárodně sjedna-

¹⁾ Srov. C. M. Schmitthoff: *International Trade Law and Private International Law, Vom deutschen zum europäischen Recht*, Festschrift für H. Dölle, sv. II, Tübingen 1963, str. 263, 264 (definice tam uváděné).

²⁾ Nelze souhlasit s názorem K. M. Yasseen: *Principes généraux de droit international privé*, Recueil des Cours, 116, 1965—III, str. 391, 392, který pokládá používání zvláštního práva pro přímou úpravu „soukromého mezinárodního života“ i na mezinárodní úrovni za výjimku nebo jen subsidiární a doplňující postup.

ných přímých norem. Tento proces v současném mezinárodním právu soukromém ještě neskončil, nové přímé normy se stále vytvářejí, a je tak možno si položit otázku, kde se tento proces zastaví, zda kolizní normy budou dále zatlačovány, takže se jejich význam bude snižovat.

Z časového hlediska se nám vztah mezi přímými a kolizními normami může tak jevit i jako proces potlačování kolizních norem přímými. Otázka dalšího průběhu tohoto procesu se pak stává otázkou další budoucnosti mezinárodního práva soukromého, jeho budoucí podoby.

Domníváme se, že při strážlivém a realistickém posuzování je třeba očekávat další zvyšování počtu mezinárodně sjednaných přímých norem, jejich zasahování do stále většího počtu kategorií občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, že však i při tomto vzrůstajícím významu přímých norem se na dlouhou dobu zachová současná podoba mezinárodního práva soukromého, charakterizovaná kolizní a přímou metodou úpravy.

Důvodem pro tuto úvahu je skutečnost, že existují určité meze pro používání přímých norem, jimiž jsme se zabývali. I v těchto mezích zůstane ještě na dlouhou dobu důležitá existence kolizních norem. Nemáme tím na mysli jen tu skutečnost, že bílá místa, která by bylo možno zaplnit přímými normami, jsou stále četná, ale také, jak jsme se o tom již zmiňovali, různou hloubku úpravy tam, kde došlo k sjednání přímých norem, a konečně i různý počet států, které jsou vázány mezinárodními smlouvami obsahujícími přímé normy, nebo které tyto normy fakticky recipovaly do svého práva. Konečně i v budoucnosti může mít pro otázku sjednávání nových přímých norem význam již zmíněné používání různých prostředků vytvořených praxí mezinárodního obchodu k překlenování rozdílů mezi jednotlivými právními řády (obchodní podmínky, vzorové smlouvy apod.). Od vytváření přímých norem lze upustit tam, kde je možno efektivněji dosahovat výsledků uspokojujících potřeby mezinárodního hospodářského styku pomocí těchto prostředků. Jejich předností je zejména možnost pružnějšího a rychlejšího přizpůsobení měnícím se potřebám a podmínkám mezinárodního hospodářského styku, než je tomu u přímých norem. Při používání těchto prostředků, jejichž právním základem je široká smluvní autonomie stran v oblasti závazkových vztahů připuštěná jednotlivými právními řády, se sice v praxi pro běžné otázky nejeví potřeba zjišťovat, podle kterého právního řádu se spravují práva a povinnosti stran, avšak uplatnění kolizní metody v těchto případech zůstává zachováno, protože je třeba, aby se konkrétní právní vztah řídil určitým právním řádem, podle něhož se zejména řídí otázky jeho vzniku, změn a zániku, které také mohou v praxi vzniknout.

Praktická potřeba zjišťovat rozhodné právo v těchto případech je potlačena zvláště tehdy, jestliže pomocí těchto prostředků si strany upravují své postavení ve vztazích, které nejsou ani v příslušných právních řádech

³⁾ H. Lewald: *Conflits de lois dans le monde grec et romain*, Rev. crit., 1968, str. 618, 619, 623.

přicházejících v úvahu upraveny jako určitý smluvní typ, takže tyto právní řády se ve své úpravě omezují jen na otázky obecné povahy a vymezení smluvní autonomie. Pokud by někdy v budoucnosti došlo k unifikované úpravě otázek spadajících do obecné části závazkového práva, pak by patrně došlo k značnému omezení uplatnění kolizní metody v těchto případech.⁴⁾

2. HLEDISKO PŘEDMĚTU ÚPRAVY

Při těchto úvahách o vztahu mezi přímými normami a kolizními normami z hlediska časového dotýkáme se, pokud jde o otázku dalšího vytváření mezinárodně sjednaných přímých norem, otázky předmětu právní úpravy, který má také význam pro vztah mezi kolizní a přímou metodou. Toto věcné hledisko bylo probráno v předchozím výkladu.

3. POVAHA PRAMENŮ PŘÍMÝCH A KOLIZNÍCH NOREM

Pro vztah mezi přímou a kolizní metodou má význam povaha pramenů přímých a kolizních norem. Pokud jde o přímé normy, jsou jejich pramenem především mezinárodní smlouvy, popřípadě i jiné akty mezinárodně právního významu (např. usnesení orgánů mezinárodních organizací). Nepřehlédneme k přímým normám vnitrostátního původu, jež mají povahu výjimečnou a jejichž tvorba jako pravidlo by se jevila nežádoucí. Naproti tomu kolizní normy jsou i nyní vytvářeny nejčastěji formou vnitrostátních zákonů. Jejich vytváření v rámci zákonodárné pravomoci jednotlivých států lze pokládat za pravidlo. Tato skutečnost není dotčena unifikační činností v oblasti kolizního práva, která může mít v budoucnosti vzrůstající význam.

Vydávání vlastních právních norem je projevem svrchovanosti státu. Pokud stát projevem své vůle souhlasným s projevy vůle jiných států nahrazuje své vlastní právní normy právními normami sjednanými v mezinárodní smlouvě, mají takto vytvořené právní normy ve vztahu k normám vnitrostátního původu povahu norem speciálních, zvláštních.⁵⁾ Bez ohledu na počet svých norem a na rozsah svého uplatnění má přímá metoda vůči metodě kolizní povahu zvláštní, speciální metody, zatímco metoda kolizní má povahu metody obecné. Z toho vyplývají určité důsledky pro vztah mezi oběma metodami.

Přímá metoda se ve vztahu k metodě kolizní může uplatňovat jen v rámci, který je pro ni vymezen příslušnou mezistátní úpravou. Její

⁴⁾ Jedním z pokusů v tomto směru je návrh jednotného zákona o obecné úpravě uzavírání smluv mezinárodní povahy vypracovaný UNIDROIT, Study L-Doc. 11, UNIDROIT 1977, jako začátku obecné části uvažovaného mezinárodního obchodního zákoníku.

⁵⁾ Srov. H. Bauer: Les traités et les règles de droit international privé matériel, Rev. crit., 1966, str. 557, 558.

používání nemůže být nad tento rámec rozšiřováno. Všude tam, kde není dán základ pro používání metody přímé, přichází v úvahu pouze metoda kolizní. Metoda přímá se může uplatnit až poté, co používání metody kolizní bylo příslušným mezinárodně právním základem a jeho uvedením do právního řádu daného státu ve prospěch metody přímé odstraněno. Jakmile by mezinárodně právní základ pro použití přímé metody odpadl, nebo vůbec tam, kde metoda přímá selhává, nezbyvá než opět sáhnout po metodě kolizní. Kolizní metoda má tak ve vztahu k metodě přímé subsidiární povahu. Přitom v případě odpadnutí přímé metody došlo by, pokud by nebylo stanoveno jinak, k použití metody kolizní automaticky. Kolizní metoda by bez dalšího zaplnila místa uvolněná metodou přímou, došlo by k jejímu elastickému rozšíření. Můžeme tak mluvit o obecné, subsidiární a elastické povaze metody kolizní ve vztahu k metodě přímé.

Tato povaha vztahu mezi kolizní a přímou metodou by se měla projevovat i v systematickém uspořádání výkladu mezinárodního práva soukromého. Výklad o metodě kolizní jakožto metodě obecného dosahu má proto ve výkladu obecné části předcházet výkladu o metodě přímé, stejně tak ve zvláštní části má být na prvním místě uvedena kolizní úprava daného institutu a teprve poté výklad o jeho přímé úpravě, pokud existuje.

4. VLIV SPOLEČENSKÉHO ZŘÍZENÍ STÁTŮ SJEDNÁVAJÍCÍCH PŘÍMÉ NORMY

Pro vztah mezi kolizní a přímou metodou úpravy má vliv společenské zřízení států, které přicházejí v úvahu pro sjednávání přímých norem. Bylo již zmíněno, že např. ve vztazích subjektů z členských států RVHP lze s ohledem na vytváření právních základů socialistické ekonomické integrace podle přijatého programu očekávat po určité době větší uplatnění přímé metody než ve vztazích těchto subjektů se subjekty ze států s jiným společenským zřízením.

B. Vztah konkrétního souboru přímých norem ke kolizní úpravě

Vztah mezi metodou kolizní a přímou jako metodou obecnou a metodou zvláštní se uplatní také při zkoumání vztahu konkrétních souborů přímých norem ke kolizní úpravě. Východiskem pro stanovení vztahu v konkrétním případě bude příslušný soubor přímých norem jako jev zvláštní. Pro stanovení vztahu tohoto souboru k ostatním, tj. kolizním a jimi povoláním normám je třeba se zabývat: 1. zjištěním předmětu úpravy souboru přímých norem, tj. stanovením oblasti občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, na které se daný soubor vztahuje; tím se vymezí rámec, v němž má být kolizní úprava nahrazena metodou přímou. Můžeme tak mluvit o stanovení vnějších mezí souboru přímých norem; 2. zjištěním hloubky úpravy v rámci jejího předmětu úpravy, tj. občanskoprávních vztahů, na které se vztahuje, tzn. zda v daném rámci má úprava postihnout všechny otázky, či zda určité otázky ponechává neupravené. Můžeme tak mluvit o stanovení vnitřních mezí, uvnitř kterých je prázdné místo, v němž přichází v úvahu uplatnění metody kolizní. Z toho je patrné, že při zkoumání vztahu konkrétního souboru přímých norem k ostatním právním normám přistupujeme k němu z dvojího hlediska, který je dán obecnou a dále subsidiární povahou kolizní metody úpravy.

1. VNĚJŠÍ MEZE SOUBORU PŘÍMÝCH NOREM

Každý soubor přímých norem musí obsahovat vymezení svého předmětu úpravy, tj. právních vztahů, které se řídí jeho přímými normami. Toto vymezení je buď obsaženo ve zvláštním ustanovení, nebo je jinak uvedeno nebo je alespoň možné vyvodit je z textu nebo smyslu a účelu příslušného souboru. Tím se podle našeho názoru soubory přímých norem neliší zásadně od jiných souborů právních norem obsažených v jednotlivých právních předpisech. Každý právní předpis musí mít určitý předmět úpravy a ten bude patrný ze zvláštního ustanovení nebo přímo z určitých norem či jejich smyslu a účelu.

Vymezení předmětu úpravy v souborech přímých norem má důležitý význam odpovídající té skutečnosti, že se jím stanoví hranice mezi použitím kolizní metody a přímé metody, a proto mu má být věnována v teorii mezinárodního práva soukromého náležitá pozornost.

Obsah ustanovení provádějících vymezení předmětu úpravy souborů přímých norem je dán funkcí těchto norem upravujících občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, a musí proto jednak věcně vymezit, které občanskoprávní vztahy jsou předmětem úpravy, a jednak určit jejich mezinárodní charakter.

V teorii se setkáváme s pokusy najít vhodné označení pro tato ustanovení vymezující předmět úpravy souborů přímých norem. S touto terminologickou otázkou se však spojuje i otázka povahy těchto norem.

Setkáváme se s různými názvy pro tyto normy. Někdy se pro ně používá označení „rozhraničující normy“ (Abgrenzungsnormen) nebo také

„normy o aplikaci“ (Anwendungsnormen).⁶⁾ Těmto označením se však vytýká, že z nich není patrný specifický charakter těchto norem vůči jiným normám vymezujícím oblast osobního a věcného použití norem.⁷⁾ Dále se pro ně používá označení „normy o prostorovém použití“ (räumliche Anwendungsnormen, règles d'application territoriale).⁸⁾ Tomuto označení se vytýká rovněž nedostatečná zřetelnost, stejně tak jako označování těchto norem za jednostranné kolizní normy nebo také zvláštní kolizní normy.⁹⁾

Tyto posléze uvedené názvy jsou někdy výrazem některých názorů, které popírají znak přímých norem spočívající v bezprostřednosti aplikace. Podle těchto názorů se i přímé normy aplikují na základě předchozí aplikace kolizních norem, i když nikoliv kolizních norem v obvyklém smyslu, ale kolizních norem zvláštní podoby majících povahu jednostranných kolizních norem.¹⁰⁾

K tomu je nutno zdůraznit, že kolizní normou je jen taková norma, která je prostředkem určitého způsobu úpravy právních vztahů, vyznačujícího se tím, že se pro úpravu vztahu vybírá jeden ze dvou nebo několika souborů hmotněprávních předpisů, s nimiž je daný vztah v nějakém kontaktu. Normy obsahující vymezení předmětu úpravy souborů přímých norem neprovádějí výběr mezi několika v úvahu přicházejícími právními řády, nýbrž stanoví meze použití přímé metody oproti metodě kolizní. Nevymezují jako jednostranné kolizní normy oblast použití vlastního práva oproti právům zahraničním (tím i jednostranná kolizní norma, byť nedokonale, provádí výběr mezi právními řády), ale pouze rozhraničují použití jedné skupiny tuzemských norem, neboť mezinárodně sjednané přímé normy se stávají součástí tuzemského práva, oproti jiné skupině tuzemských norem, totiž norem kolizních.¹¹⁾ Jestliže chápeme kolizní normu jako projev určité metody úpravy právních vztahů, jak byl shora uveden, nelze pokládat za kolizní normu každou normu, která rozhraničuje oblast použití mezi jednotlivými předpisy uvnitř téhož právního řádu, a to ani mezi předpisy současně platnými ani mezi předpisy současnými a dříve platnými (intertemporální ustanovení). I když taková norma ohraničuje

⁶⁾ Srov. J. Kropholler: op. cit., str. 190, 191; B. Lemhöfer: op. cit., *Rebels Z*, 1960, str. 421; A. Malintoppi: *Les rapports entre droit uniforme et droit international privé*, *Recueil des Cours*, 116, 1965—III, str. 28 a násl.; E. Vitta: *International Conventions and National Conflict Systems*, *Recueil des Cours*, 126, 1969—I, str. 192, 196—199, 203 a násl.

⁷⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 191.

⁸⁾ K. Zweigert, U. Drobnig: *Einheitliches Kaufgesetz und internationales Privatrecht*, *Rebels Z*, 1965, str. 152, pozn. 19.

⁹⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 190, 191; B. Lemhöfer: op. cit., *Rebels Z*, 1960, str. 411 a násl.

¹⁰⁾ G. v. Hecke: *Principes et méthodes de solution des conflits de lois*, *Recueil des Cours*, 126, 1969—I, str. 467, 468, 471, mluví o novém jevu střetu zákonů a nových kolizních normách, které ukládají použít *lex fori*, a vylučují tak použití cizího práva.

¹¹⁾ A. Malintoppi: op. cit., *Recueil*, 116, 1965—III, str. 56; H. Bauer: op. cit., *Rev. crit.*, 1966, str. 557, 558.

oblast použití jiných norem, sama neobsahuje věcnou úpravu a odkazuje na použití jiných norem, chybí jí funkce provádět právní úpravu výběrem mezi několika soubory právních norem, jejichž použití přichází v úvahu (tuto funkci mají, a jsou proto kolizními normami uvnitř určitého právního řádu pouze normy mezioblastního práva soukromého a normy upravující tzv. interpersonální kolize).

Z tohoto důvodu nelze přijmout ani stanovisko, které sice respektuje rozdíl mezi kolizními normami a normami vymezujícími předmět úpravy souborů přímých norem, ale odtrhuje tyto od ostatních unifikovaných hmotněprávních norem a přiřazuje je ke kolizním normám tak, že spolu s nimi vytvářejí soubor norem upravujících vztahy s mezinárodním prvkem, a jsou tak součástí národního kolizního systému.¹²⁾

Další názor doporučuje používat pro tyto normy dvojího označení odpovídajícího jejich dvojí funkci, a to podle souvislosti buď názvu rozhraničující normy určující mezinárodní povahu (*internationalitätsbestimmende Abgrenzungsnormen*) nebo kolizněprávní rozhraničující normy (*kollisionsrechtliche Abgrenzungsnormen*). Dvojí funkce se spatřuje v tom, že tyto normy 1. vymezují mezinárodní skutkové podstaty zahrnuté příslušnou mezinárodní smlouvou oproti vnitrostátním skutkovým podstatám, které se dále řídí autonomním národním právem; a dále 2. skrytě obsahují výpověď o tom, že v uvedených mezinárodních případech má být použito úpravy smluvní bez předchozího použití autonomního nebo unifikovaného kolizního práva. Tím plní nejen funkci označit mezinárodní povahu vztahů, ale také kolizněprávní funkci, přičemž mají jako *lex specialis* přednost před obecnými kolizními normami.¹³⁾

Podle našeho názoru se tyto normy uvedenou dvojí funkcí, kterou skutečně mají, neliší od podobných norem, které výslovně jsou obsaženy nebo mohou být vyvozeny i z jiných právních předpisů. Každý právní předpis musí vymezovat svůj předmět úpravy tím či oním způsobem a tím současně obsahuje i výpověď o tom, že se na jeho předmět úpravy nepoužije předpisů jiných, jejichž použití je existencí dané právní úpravy vyloučeno. Jde tedy o běžný projev toho smyslu, že použije-li se normy A, je tím vyloučeno použití normy B. Mezi normami, jimiž se zabýváme, a ostatními normami stejné funkce v jiných právních předpisech není zásadní rozdíl. Norma stanovící předmět úpravy např. ZMO nebo hospodářského zákoníku určuje, které právní vztahy mají povahu majetkového vztahu v mezinárodním obchodním styku nebo hospodářskoprávního vztahu, a dále tím určuje, že se v daném případě nepoužije jiných norem právního řádu, stejně tak jako norma obsažená v souboru přímých norem určuje, pro které vztahy se těchto norem použije, a tím zároveň stanoví, že se v těchto případech nepoužije jiných norem vlastního právního řádu, tj. norem kolizních.

¹²⁾ E. Vitta: op. cit., Recueil, 126, 1969—I, str. 192, 193, 198.

¹³⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 190, 191; také srov. též autor: Der „Ausschluss“ des internationalen Privatrechts im Einheitlichen Kaufgesetz, Rabels Z, 1974, str. 374 a násl.

Tzv. kolizněprávní funkce těchto norem je automaticky dána jejich funkcí určit mezinárodní povahu upravovaných vztahů, s čímž je samozřejmě spojeno i věcné vymezení upravovaných vztahů. Obě funkce jsou vzájemně spjaté. Proto nemůže mít úspěch doporučení, aby v příslušné normě bylo odděleno ustanovení určující mezinárodní povahu vztahů od ustanovení kolizněprávního. Tato nemožnost je nakonec přiznávána doporučením, aby se toto oddělení provedlo alespoň „myšlenkově“.¹⁴⁾

Ve snaze zařadit tyto normy mezi normy kolizní se konečně i vysvětluje rozdíl proti skutečným kolizním normám spočívající v tom, že skutečné kolizní normy neobsahují určení mezinárodní povahy upravovaných vztahů. To se vysvětluje tak, že v národním kolizním právu se takového určení nepotřebuje, protože oblast použití kolizních norem zahrnuje logicky všechny občanskoprávní vztahy nehledíc k jejich národnímu nebo mezinárodnímu charakteru.¹⁵⁾ K tomu poukazujeme na stanovisko, které jsme k tomuto, podle našeho názoru nesprávnému stanovisku vyslovili již na jiném místě.¹⁶⁾ Zde jen stručně opakujeme, že existence kolizních norem je vyvolána existencí vztahů s mezinárodním prvkem a jen pro úpravu těchto vztahů jsou kolizní normy určeny; jinak by byla jejich existence zbytečná.

Bližší pozornosti si vyžaduje způsob vymezení předmětu úpravy mezinárodně sjednaných přímých norem.

Při formulaci příslušného ustanovení je třeba: 1. vymezit předmět úpravy po stránce věcné; 2. stanovit mezinárodní povahu předmětu úpravy.

Pokud jde o vymezení věcné, je třeba v něm určit, které kategorie občanskoprávních vztahů jsou předmětem úpravy, tj. zda jde o vztahy ze smlouvy kupní, ze smlouvy o přepravě železniční apod. Při tomto vymezení je možné i stanovit základní znaky vymezující vztahy, jež jsou předmětem úpravy, zejména je-li nebezpečí, že s použitím pouhého označení upravovaných vztahů určitým právním výrazem je spojena možnost různého výkladu v zúčastněných státech.¹⁷⁾

Při určení mezinárodní povahy předmětu úpravy může být použito jednak prvků prostorových, teritoriálních (např. místo odeslání, místo započetí přepravy, místo určení), jednak prvků osobních (např. státní příslušnost účastníků), popřípadě kombinace obou (např. bydliště, sídlo účastníků). Dokonce může být pro mezinárodní povahu upravovaných vztahů stanoven i prvek subjektivní spočívající v tom, že existence shora uve-

¹⁴⁾ J. Kropholler: Internationales Einheitsrecht, str. 191.

¹⁵⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 191 a v pozn. 23 na této straně.

¹⁶⁾ Z. Kučera: Občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem a způsoby jejich právní úpravy, Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1977/1, str. 40, 41.

¹⁷⁾ Srov. vymezení vztahu ze zastoupení v čl. 2 návrhu jednotného zákona o zastoupení v mezinárodních vztazích při prodeji a koupi hmotných věcí movitých, Etude XIX, Doc. 55, Unidroit 1974.

dených objektivně existujících prvků je nebo může být účastníkům, příp. i jiným známa.¹⁸⁾

Při stanovení mezinárodní povahy předmětu úpravy půjde o postižení vztahů s absolutně mezinárodním prvkem, neboť pouze ty jsou, jak již uvedeno, vhodné pro úpravu mezinárodně sjednanými přímými normami. Proto příslušný poměr musí v uvedených prvcích použitých pro vymezení mezinárodní povahy vykazovat vztahy nejméně k dvěma státům.¹⁹⁾

Při vymezení mezinárodní povahy právních poměrů upravovaných mezinárodně sjednanými soubory přímých norem je nutno vedle rozlišování vztahů mezinárodní povahy oproti vztahům, které ve smyslu vymezení stanoveného v příslušném souboru tuto povahu nemají, zejména protože jsou vztahy vnitrostátními, také rozlišovat právní poměry mezinárodní povahy, na něž se příslušný soubor vztahuje, oproti právním poměrům dotýkajícím se nesmluvních států, příp. států, jež se nezúčastnily sjednání přímých norem a nepřevzaly je do svých právních řádů.²⁰⁾ Při vymezení mezinárodní povahy upravovaných vztahů můžeme rozlišovat v podstatě tři způsoby tohoto vymezení, pokud jde o vztah k právním poměrům dotýkajícím se nesmluvních států:

a) Vzhledem k tomu, že jde o normy mezinárodně sjednané, mělo by se jejich používání omezovat jen na ty vztahy, které se ve svých podstatných prvcích uskutečňují jen ve vzájemných vztazích uskutečňujících se mezi subjekty, popřípadě jen na území států, které se na jejich sjednání podílely a jsou příslušným ujednáním vázány (smluvní státy), tzn. dotýkají se dostatečně intenzivně dvou nebo více, avšak jen smluvních států.

V tomto případě ustanovení určující mezinárodní povahu předmětu úpravy nejen vymezuje případy s mezinárodním prvkem oproti vztahům vnitrostátním, ale dále také proti jiným vztahům téhož druhu s mezinárodním prvkem, které se neomezují jen na dva nebo více smluvních států, ale podstatně se dotýkají i státu nesmluvního.²¹⁾ V těchto vztazích s mezinárodním prvkem se postupuje na základě příslušných kolizních norem,

¹⁸⁾ Srov. návrh Úmluvy o smlouvě o mezinárodní koupi zboží, vypracovaný Komisí OSN pro mezinárodní právo obchodní, čl. 1 odst. 2: „Skutečnost, že strany mají své závody v různých státech, se nebere v úvahu, jestliže tato skutečnost není patrna buď ze smlouvy, nebo z jakéhokoliv jednání stran nebo z informace poskytnuté stranami v kteroukoliv dobu před nebo při uzavření smlouvy“; *Uncitral Yearbook*, sv. VI, 1975, str. 63. Podobně vymezení mezinárodní povahy v některých smlouvách vyžadují, aby prvky vytvářející mezinárodní povahu vztahu vyplývaly z ujednání (smlouvy) účastníků, např. Varšavská úmluva o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě č. 15/1935 Sb. a č. 15/1966 Sb., čl. 1 odst. 2, úmluva CMR, č. 11/1975 Sb., čl. 1 odst. I.

¹⁹⁾ B. Lemhöfer: op. cit., *Rabels Z*, 1960, str. 422; H. Bauer: op. cit., *Rev. crit.*, 1966, str. 555, 556, poukazuje na to, že vztah ke státům se může projevovat i v jiných prvcích než těch, které určují mezinárodní povahu vztahu, čl. 12 Bruselské úmluvy o jednotném stanovení pravidel o srážkách lodí (pozn. 1 na str. 556).

²⁰⁾ B. Lemhöfer: op. cit., *Rabels Z*, 1960, str. 413, 414, rozlišuje vymezení dovnitř (proti vnitrostátním vztahům) a vymezení navenek (ve vztahu k nesmluvním státům).

²¹⁾ Srov. B. Lemhöfer v předchozí poznámce.

pokud nejsou předmětem úpravy jiného mezinárodně sjednaného souboru přímých norem.²²⁾

Příkladem takového vymezení předmětu úpravy může být ustanovení preambule VDP RVHP 1968/1975 v redakci 1979 stanovící, že „veškeré dodávky zboží mezi organizacemi členských států Rady vzájemné hospodářské pomoci oprávněnými provádět zahraniční obchod se uskutečňují podle následujících všeobecných podmínek“. Z ustanovení je patrné věcné vymezení, tj. dodávky zboží, tzn. vztahy založené především kupní smlouvou (smlouva o výměně zboží nepřichází v těchto vztazích v úvahu), a určení mezinárodní povahy těchto vztahů vyplývající ze slov „mezi organizacemi členských států RVHP“. Vedle vymezení oproti vnitrostátním vztahům je z tohoto určení mezinárodní povahy patrné i vymezení ve vztahu k nesmluvním státům. Musí jít o smlouvy, jejichž účastníky jsou organizace, z nichž každá je organizací v jiném členském státu RVHP. Vztahy z kupních smluv uzavřených organizací v členském státu RVHP se subjektem v třetím státu nejsou úpravou VDP RVHP dotčeny (např. smlouva o dodávce zboží mezi čs. organizací zahraničního obchodu a obchodní společností ve Francii), pro jejich úpravu se uplatní kolizní metoda.

b) Dalším způsobem vymezení mezinárodní povahy upravovaných vztahů je takové vymezení, podle něhož se přímé normy aplikují již tehdy, jestliže určitý věcně vymezený vztah má dostatečně intenzivní kontakt jen s jedním smluvním státem. Např. podle svého čl. 1 odst. I Úmluva o přepravní smlouvě v mezinárodní silniční nákladní dopravě (CMR) (vyhl. č. 11/1975 Sb.) se vztahuje na každou smlouvu o přepravě zásilek za úplatu silničním vozidlem, jestliže místo převzetí zásilky a předpokládané místo jejího dodání, jak jsou uvedena ve smlouvě, leží ve dvou různých státech, z nichž alespoň jeden z nich je smluvním státem této úmluvy. Toto ustanovení platí bez ohledu na trvalé bydliště a státní příslušnost stran.

Z uvedeného ustanovení vyplývá, že se aplikace CMR vnučuje i pro případy, v nichž se na přepravní smlouvě účastní strana ze státu, který není smluvním státem CMR, i když jen místo převzetí zboží nebo jen místo dodání zboží je na území smluvního státu CMR. Protože v rámci předmětu úpravy se vylučuje použití kolizních norem, použije se úmluvy, i když dopravce má sídlo (bydliště) v nesmluvním státu, v němž by se např. zboží převzalo, jestliže k dodání dojde ve smluvním státu (např. ČSSR), ačkoliv jinak podle čs. kolizní normy by se smlouva o přepravě měla řídit právem nesmluvního státu, v němž má dopravce sídlo (bydliště), pokud účastníci se nedohodli na jiném právu.²³⁾

²²⁾ E. Vitta: op. cit., Recueil, 126, 1969—I, str. 210, poukazuje na „asymetrické“ fungování kolizních norem v důsledku toho, že se na určité případy neaplikují.

²³⁾ S ohledem na to, že při vymezení mezinárodní povahy upravovaných vztahů Varšavská úmluva o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě (vyhl. č. 15/1935 Sb. a č. 15/1966 Sb.) opomíjí sídlo dopravce a stačí, aby místo odletu a místo určení leželo na území jen jediného smluvního státu, je-li stanovena zastávka na území jiného, i když nesmluvního státu (čl. 1 odst. 2), patří tímto způsobem vymezení sem také.

Tento způsob vymezení mezinárodní povahy předmětu úpravy ještě ponechává stranou vztahy téhož druhu s mezinárodním prvkem, jež se plně uskutečňují mezi nesmluvními státy (např. místo převzetí i místo dodání jsou obě v nesmluvních státech).

c) Ještě dále jde třetí způsob vymezení mezinárodní povahy předmětu úpravy, při němž vůbec nezáleží na tom, aby upravovaný právní poměr měl vztah k dvěma nebo alespoň k jednomu smluvnímu státu, ale stačí jeho vztah k dvěma různým, třebaš nesmluvním státům.

Příkladem mohou být ustanovení článku 1 odst. I haagských jednotných zákonů o mezinárodní kupní smlouvě a o uzavírání mezinárodní kupní smlouvy, podle nichž se tohoto zákona používá na kupní smlouvy o movitých věcech uzavírané mezi stranami, které mají svůj závod, popřípadě svůj obvyklý pobyt na území různých států, v každém z těchto případů: a) jestliže ze smlouvy vyplývá, že věc je v době uzavření smlouvy přepravována nebo bude přepravována z území jednoho státu na území jiného státu; b) jestliže úkony, které zakládají nabídku a přijetí, byly uskutečněny na území různých států; c) jestliže k odevzdání věci má dojít na území jiného státu než toho, v němž se uskutečnily úkony zakládající nabídku a přijetí.

Stát, který bez výhrady, jež je umožněna příslušnými mezinárodními úmluvami, převezme haagské zákony do svého práva, bude je bezprostředně aplikovat nejen na ty mezinárodní kupní smlouvy, jejichž účastníci jsou strany se sídlem nebo obvyklým pobytem na území smluvních států, ale na všechny takové smlouvy bez rozdílu, zda účastníci mají sídlo nebo obvyklý pobyt v různých smluvních státech nebo ve státech, které nejsou smluvními státy, a bude tak ve všech případech vnucovat aplikaci svého práva.

Při tomto způsobu vymezení mezinárodní povahy předmětu úpravy jsou postiženy všechny věcně vymezené vztahy s mezinárodním prvkem, takže kolizní úprava se pro vztahy téhož druhu s absolutně mezinárodním prvkem neuplatní.²⁴⁾ Ti, kteří chápou mezinárodní právo soukromé prakticky jen jako právo kolizní, mohou konstatovat, že se mezinárodní právo soukromé stává pro oblast unifikované úpravy zbytečným.²⁵⁾

Proti shora uvedeným druhému a třetímu způsobu vymezení předmětu úpravy přímých norem lze vyslovit závažné námitky.²⁶⁾ V obou případech se vymezení předmětu úpravy co do jeho mezinárodní povahy ve vztahu vůči nesmluvním státům vyznačuje určitým „expanzivním“ prvkem. Jak uvedeno, mezinárodně sjednané hmotné právo se stává součástí právního řádu každého smluvního státu. Používá-li se ho i v těch případech, v nichž by kolizní norma jinak vedla k aplikaci práva nesmluvního státu, zna-

²⁴⁾ Odpadá zde tedy „vymezení navenek“ (vůči nesmluvním státům), tak jako by všechny státy světa byly smluvními státy; srov. B. Lemhöfer: op. cit., *Rabels Z*, 1960, str. 414.

²⁵⁾ H. Dölle: *Einheitliches Kaufgesetz und Internationales Privatrecht*, *Rabels Z*, 1968, str. 438 a násl.

²⁶⁾ Srov. H. Bauer: op. cit., *Rev. crit.*, 1966, str. 569 a násl.

mená to, že se vždy apriorně dává přednost vlastnímu právu, byť mezinárodně sjednocenému, před právem jiného státu, k němuž může mít konkrétní právní poměr intenzivnější vztah než k právu vlastního státu. Takový důsledek není v zájmu mezinárodní spolupráce, která předpokládá respekt k právům druhých států a ochotu pokládat je zásadně za rovné s právem vlastního státu. Konečně není třeba zdůrazňovat, že se tím nepřispívá k mezinárodní harmonii v rozhodování, neboť pochopitelně nesmluvní stát, který není úpravou vázán, bude postupovat podle svých kolizních norem, případně svých právních norem vůbec.

Na obranu těchto způsobů stanovení předmětu úpravy mezinárodně jednotného hmotného práva by se mohlo uvádět, že taková úprava má mít vzhledem k své pokrokové úloze, dokonalosti úpravy přednost před národním kolizním i hmotným právem, popřípadě i před mezinárodně jednotným kolizním právem.²⁷⁾ Ani tato argumentace však nemůže obhájit nerespektování právních řádů nesmluvních států tímto „expanzivním“ stanovením mezi použití přímých norem.²⁸⁾ K tomu se správně uvádí, že cizí právo, které je takto apriorně vylučováno, může být ze své strany podle okolností také mezinárodně jednotným právem.²⁹⁾

Legislativně politicky nejvhodnější se jeví vyvážené řešení otázky určení mezi úpravy souboru přímých norem v ustanovení čl. 1 odst. I návrhu jednotné úpravy mezinárodní kupní smlouvy, který připravila Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní. Podle tohoto vymezení se této úpravy použije na smlouvy kupní uzavřené mezi stranami, jejichž závody jsou v různých státech; a) jestliže oba státy jsou smluvními státy; nebo b) jestliže pravidla mezinárodního práva soukromého vedou k použití práva některého smluvního státu.³⁰⁾

Tímto vymezením předmětu své úpravy nabývá navrhovaný právní předpis jako norma tvořící součást mezinárodního práva soukromého dvojí povahu: 1. Dojde-li k jeho aplikaci v případě zmíněném sub a), tj. mají-li obě strany kupní smlouvy své závody v různých smluvních státech, je aplikován jako přímá norma, tj. bezprostředně bez předchozí aplikace

²⁷⁾ K. Zweigert, U. Drobnič: op. cit., *Rabels Z*, 1965, str. 146, 150, 153, 161, vyslovují tvrzení, že sjednocená věcná norma zatlačuje v mezích svého místního a věcného použití každou konkurující kolizní normu, ať unifikovanou či neunifikovanou. Toto tvrzení nemá žádnou právní oporu právě tak jako údajná základní myšlenka mezinárodně právního učení o konkurenci mezinárodních smluv o přednosti smluv obsahově závažnějších, z níž vyvozují, že mezinárodní ujednání unifikující věcné normy má bezpodmínečně přednost před ujednáním unifikujícím kolizní normy. K tomu kriticky H. Bauer: v rec., *Rev. crit.*, 1966, str. 778 a násl.; P. H. Neuhaus v recenzi článku H. Bauera: *Les traités et les règles de droit international privé matériel* (*Rev. crit.*, 1966, str. 537–574), *Rabels Z*, 1967, str. 771; H. Dölle: *Einheitliches Kaufgesetz und Internationales Privatrecht*, *Rabels Z*, 1968, str. 443 a násl., 446.

²⁸⁾ G. v. Hecke: op. cit., *Recueil*, 126, 1969–I, str. 471, mluví o právním nacionalismu.

²⁹⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 194, 195; P. H. Neuhaus: op. cit., *Rabels Z*, 1967, str. 771.

³⁰⁾ *Uncitral Yearbook*, sv. VI, 1975, str. 63.

kolizní normy. Vymezení mezinárodní povahy předmětu úpravy odpovídá prvému způsobu vymezení. 2. Dojde-li k použití úpravy v případě sub b), tj. jestliže kolizní norma v daném případě odkazuje na použití právního řádu smluvního státu, má pro takové případy povahu mezinárodně sjednané věcné normy mezinárodního práva soukromého, podobně jako např. československý ZMO je vnitrostátní věcnou normou mezinárodního práva soukromého, protože k jeho použití dochází také teprve tehdy, jestliže podle kolizních pravidel se má použít československého právního řádu.

Výhody právě uvedeného způsobu vymezení předmětu úpravy přímých norem spočívají v tom, že výhody unifikace se neomezují jen na právní poměry, které se uskutečňují v rámci smluvních států, ale navíc se unifikovaná úprava uplatní i v právních poměrech mimo tento rámec, to však jen za předpokladu, že kolizní norma odkazuje k právu smluvního státu, jehož soud tak v případech, kdy kolizní norma vede k použití práva nesmluvního státu, bude toto právo aplikovat. Nedochází tak k narušování rovnosti jednotlivých právních řádů, „dobrodiní“ unifikované úpravy se nevnučuje třetím státům jako úprava jejich právním řádům nadřazená.

2. VNITŘNÍ MEZE SOUBORU PŘÍMÝCH NOREM

Vedle vymezení oblasti použití souborů mezinárodně sjednaných přímých norem proti právním vztahům, na které sjednaná úprava nedopadá, vyžaduje pozornost uvnitř právních vztahů, jež jsou předmětem úpravy, vymezení otázek, které ani v tomto rámci nejsou sjednocenou úpravou dotčeny. Na rozdíl od vnějších mezí, jimiž jsme se shora zabývali, tyto vnitřní meze, uvnitř kterých zbývají neupravené otázky, neexistují ve všech mezinárodně sjednaných souborech přímých norem. Souvisí to s rozlišováním těchto mezinárodně sjednaných souborů přímých norem z hlediska uzavřenosti úpravy.

Mezi těmito soubory můžeme z uvedeného hlediska rozlišovat mezi soubory, které mají povahu úpravy uzavřené, tj. pro vztahy, jež jsou předmětem jejich úpravy, se použije jen norem obsažených v souboru, a soubory, které v rámci svého předmětu úpravy neupravují všechny otázky, nejsou úplné a uzavřené, takže připouštějí i aplikaci jiných norem.

Prve uvedené soubory vycházejí z toho, že úprava v nich obsažena zahrnuje všechny otázky spadající do předmětu úpravy. V otázce úplnosti úpravy mohou zřejmě vznikat pochybnosti, zda skutečně je sjednanými normami pamatováno na všechny otázky, které se mohou vyskytnout. Je proto vhodnější používat pro ně označení uzavřené ve shora uvedeném smyslu než označení úplné. Pokud by se vyskytla určitá otázka, která není ve sjednaných normách úplně upravena, poskytuje se obvykle pro tyto případy ustanovení, jak v takovém případě postupovat, které i tyto otázky některým upravuje. Typické pro tato ustanovení je, že neumožňují použít některého národního práva, tzn. vylučují možnost uplatnění kolizní metody.

Příkladem úpravy uzavřené mohou být haagské jednotné zákony o mezinárodní kupní smlouvě.³¹⁾ Stejně při přípravě jednotné úpravy mezinárodní kupní smlouvy v rámci prací Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní se vyskytl návrh na formulaci, podle níž v případě otázek týkajících se předmětu úpravy, které v ní výslovně nejsou upraveny, se použije obecných zásad, o které se opírá.³²⁾ Přijetím formulace tohoto významu by se i tato úprava zařadila mezi úpravy uzavřené.

Soubory neuzavřené jsou takové, které vycházejí z neúplnosti hmotněprávní úpravy právních vztahů, které jsou jimi upraveny, a připouštějí, aby se pro neupravené otázky v rámci předmětu úpravy použilo i jiných hmotněprávních norem. Protože jde o občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, nezbyváá než při nedostatku mezinárodně sjednaných hmotněprávních norem použít norem některého národního právního řádu, který je nutno vyhledat podle kolizních norem. Tento právní řád bývá také označován jako doplňující právo nebo také subsidiární statut.³³⁾ Nutnost použití kolizních norem pro jeho stanovení vyplývá ze shora zmíněné subsidiární povahy kolizní metody.

Při vyhledávání subsidiárního statutu vzniká otázka, kterých kolizních norem se pro jeho stanovení použije. O této otázce rozhoduje v první řadě příslušný soubor přímých norem sám. Podle toho, zda a jak je v něm tato otázka řešena, můžeme mezi jednotlivými soubory přímých norem zjišťovat rozdíly.

V první řadě je možné, že neuzavřený a neúplný soubor přímých norem neobsahuje žádné ustanovení odpovídající na otázku, podle kterých kolizních norem se má postupovat při stanovení subsidiárního statutu.³⁴⁾

V dalším případě může soubor obsahovat pouze výslovnou formulaci jinak samozřejmé zásady, že se má v případě mezer v úpravě použít ustanovení mezinárodního práva soukromého. Taková úprava otevřeně přiznává neúplnost a připouští, že se má použít kolizních norem. Tak při přípravě zmíněného návrhu jednotné úpravy mezinárodní kupní smlouvy v Komisi OSN pro mezinárodní právo obchodní byl podán také návrh na doplnění příslušného článku ustanovením, že na otázky, které nejsou v ní upraveny, se má použít mezinárodního práva soukromého.³⁵⁾

³¹⁾ Čl. 17 jednotného zákona o mezinárodní kupní smlouvě s určitými výjimkami (čl. 16 ve spojení s čl. VII rámcové úmluvy; 38 odst. 4; 4; 5 odst. 2; 69; 89 jednotného zákona o mezinárodní kupní smlouvě); srov. K. Zweigert, U. Drobnič: op. cit., Rabels Z, 1965, str. 164, 165; J. Kropholler: Der „Ausschluss“ des internationalen Privatrechts im Einheitlichen Kaufgesetz, Rabels Z, 1974, 380 a násl., připouští však v omezené míře určité uplatnění kolizních norem (str. 382).

³²⁾ UNCITRAL Yearbook, sv. VI, 1975, str. 79, 96.

³³⁾ J. Kropholler: Internationales Einheitsrecht, str. 176.

³⁴⁾ Srov. návrh jednotného zákona o zastoupení v mezinárodních vztazích při prodeji a koupi zboží, čl. 10 a zejména komentář k čl. 10; Etude XIX, Doc. 55, Unidroit 1974, str. 28, 29, 68, 69.

³⁵⁾ UNCITRAL Yearbook, sv. VI, 1975, str. 72.

Oba uvedené případy neodpovídají na otázku, které kolizní normy se má použít. Společné je jim pochopitelně i to, že žádnou kolizní normu neobsahují. V takovém případě není schůdné jiné řešení než použít při vyhledání subsidiárního statutu kolizní normy legis fori. Toto řešení není z hlediska unifikující funkce přímých norem příliš dokonalé. S ohledem na možnost rozdílů v hraničních určovateli kolizních norem může být ve shodných případech použito před orgány smluvních států různých právních řádů, takže unifikační úsilí je tím zeslabováno.

Další možné řešení, podle kterých kolizních norem určit subsidiární statut, může spočívat ve formulaci stanovící, že se má pro toto určení použít kolizních norem určitého státu, např. kolizních norem legis fori.

Dokonalejší úprava spočívá ve stanovení výslovné kolizní normy obsažené v souboru přímých norem. Ani v těchto případech neplní soubor přímých norem dokonale svou unifikační funkci, avšak alespoň unifikací kolizní normy pro stanovení subsidiárního statutu zajišťuje shodné posuzování konkrétního případu ve všech smluvních státech, pokud ovšem nepoužívá kolizního kritéria lex fori. Příkladem řešení zajišťujícího jednotné posuzování může být ustanovení § 110 VDP RVHP 1968/1975 v redakci 1979, stanovící, že „vztahy stran týkající se dodávek zboží v těch otázkách, které nejsou upraveny nebo jen neúplně upraveny smlouvami nebo těmito podmínkami, se řídí materiálním právem státu prodávajícího“. Takto mezinárodně unifikovaná kolizní norma má přednost před kolizními normami v národních právech členských států RVHP (srov. § 2 zákona č. 97/1963 Sb.).

Pokud jde o hraniční určovatele používané v kolizních normách unifikovaných mezinárodními soubory přímých norem, setkáváme se někdy s hraničním určovatelem lex fori.³⁶⁾ V těchto případech může výsledek sporu záležet na tom, v kterém státu dojde k rozhodnutí. Použití jiných hraničních určovatelů přispívá k rozhodovací harmonii, jak je tomu již ve shora uvedeném ustanovení § 110 VDP RVHP, nebo např. v čl. 25 § 1 úmluvy CIV (lex loci delicti).

Kolizní normy obsažené v mezinárodních souborech přímých norem, jež mají stejně jako přímé normy povahu unifikovaných norem, mají mezi kolizními normami do jisté míry zvláštní postavení. Lze je označit jako kolizní normy doplňující soubor přímých norem k jejich odlišení od obvyklých kolizních norem. K jejich použití dochází, když již byl příslušný právní vztah kvalifikován a zařazen do předmětu úpravy souboru přímých norem. K podřazení určité otázky do úpravy prováděné těmito kolizními normami postačí zjištění, že jde o otázku spadající do rámce právního vztahu upraveného souborem přímých norem. Zvláštní kvalifikační problém by zde neměl vznikat.

Může vzniknout otázka, zda tyto kolizní normy odkazují jen k hmotnému právu určenému podle stanoveného kolizního kritéria, či zda mají

³⁶⁾ Např. Varšavská úmluva o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě, čl. 21, 25 původního znění, čl. 29; úmluvy SMPS, čl. 46 a SMGS, čl. 35.

být brány v úvahu i kolizní normy daného právního řádu; jde zde o otázku zpětného a dalšího odkazu. Kolizní norma může tuto otázku sama řešit; tak je tomu např. v uvedeném ustanovení § 110 VDR RVHP, které stanoví, že se má použít „materiálního“ práva státu prodávajícího. Avšak i v těch případech, kdy kolizní norma na tuto otázku výslovně neodpovídá, je třeba jí rozumět v tom smyslu, že odkazuje jen k hmotnému právu. Bylo by proti smyslu a účelu unifikované úpravy, kdybychom v jejím rámci při řešení věcně neupravených otázek připustili „hru“ zpětného a dalšího odkazu. Funkci unifikované kolizní normy v souboru mezinárodně sjednocených přímých norem odpovídá provádět kolizní úpravu otázek hmotněprávně neupravených na základě představy o správném kolizním řešení, která je v daném souboru jeho kolizní normou vyjádřena, a nepřenechávat tuto úpravu kolizním normám právního řádu, na který se odkazuje.

Toto stanovisko je v některých případech podporováno i tou skutečností, že kolizní norma obsažená v souboru přímých norem přikazuje úpravě národním právem jen určitý vymezený okruh otázek, nikoli neupravené otázky globálně.³⁷⁾ Příkaz se může týkat i jen jediné právní otázky.³⁸⁾

Jiné chápání příkazu kolizní normy muselo by vyplynout z výslovného odkazu i na kolizní normy rozhodného práva, nebo by muselo být jinak zjevné ze smyslu a účelu kolizní normy.³⁹⁾

V otázce používání kolizních norem obsažených v souborech přímých norem a vůbec používání kolizní metody pro vyhledávání subsidiárního statutu je možno přijmout doporučení, aby k vyhledávání subsidiárního statutu se přikročilo teprve tehdy, jestliže je jasné, že jde o otázku v souboru přímých norem neupravenou. Přesné stanovení vnitřních mezí může být v konkrétním případě obtížné. V zájmu unifikující funkce přímých norem je nepochybně správné dávat přednost řešení konkrétní otázky pomocí výkladu přímých norem. Tento výklad se však musí pohybovat v rámci normy, nesmí při něm dojít k svévolnému zacházení s unifikovanou úpravou, které by mohlo vést k různému výkladu v jednotlivých smluvních státech. Jakmile toto nebezpečí vzniká, je třeba dát přednost použití kolizní normy.⁴⁰⁾

³⁷⁾ Např. čl. 21 Varšavské úmluvy (letecká doprava), podle něhož „prokáže-li dopravce, že škodu způsobilo zavinění poškozené osoby nebo k ní přispělo, může soud podle předpisů svého domácího právního řádu vyloučit nebo zmenšit odpovědnost dopravce“. Podle jednoznačného mínění se toto ustanovení chápe jako odkaz na hmotněprávní ustanovení legis fori. Srov. J. Kropholler: op. cit., str. 199 a poznámka 52.

³⁸⁾ Čl. 25 původního znění, čl. 29 odst. 2 Varšavské úmluvy, J. Kropholler: op. cit., str. 200.

³⁹⁾ Tak je tomu např. v článku 18 § 2 Dodatkové úmluvy k úmluvě CIV, týkající se odpovědnosti železnic za usmrcení a zranění cestujících (vyhl. č. 94/1973 Sb.).

⁴⁰⁾ J. Kropholler: op. cit., str. 203, 204.

C. Kolizní metoda při řešení výkladových rozdílů v souborech přímých norem

Zvláštní uplatnění v rámci úpravy přímými normami se podle některých názorů přiznává metodě kolizní v případě rozdílného výkladu mezinárodně sjednaných přímých norem v jednotlivých smluvních státech, který vede k rozdílným výsledkům při posouzení týchž případů. Doplňující působení kolizní metody vyplývající z její subsidiární povahy se zde neomezuje jen na neupravené otázky, které jsou za vnitřními mezemi souboru přímých norem, ale proniká zde dokonce dovnitř úpravy obsažené v přímých normách.

Samozřejmě musí jít o takové rozdíly ve výkladu přímých norem, které se mezi smluvními státy nepodaří překlenout ani při použití všech interpretačních metod a kdy různý výklad a aplikace jsou pevně zakotveny, možno říci petrifikovány v judikatuře smluvních států.

Zmíněné výkladové rozdíly jsou nežádoucím jevem a odporují unifikující funkci mezinárodně jednotné úpravy. Přesto se však s nimi setkáváme, jak jsme již poukázali na jiném místě v souvislosti s otázkou výkladu a aplikace přímých norem, a to i v případě dvou ustanovení VDP RVHP, která jsou rozhodčími soudy v jednotlivých členských státech RVHP různě vykládána a aplikována.⁴¹⁾ Není známo, že by při rozhodování rozhodčími soudy se vyskytl pokus vyřešit tento výkladový rozdíl pomocí kolizních norem. Každý rozhodčí soud dává příslušným ustanovením význam podle svého výkladu, Rozhodčí soud ČSOPK se snaží postihnout smysl ustanovení gramatickým a logickým výkladem použitých formulací. Použití kolizní metody v těchto případech by zřejmě mělo vést k výkladu příslušného ustanovení ve shodě s výkladem, který mu přikládá rozhodčí soud ve státě, v němž má sídlo prodávající. Toto řešení je nevhodné a nepřijatelné, a také není pro ně v příslušném souboru přímých norem (VDP RVHP) opory, neboť jde o otázky v přímých normách plně upravené. Pro rozhodující orgán má mezinárodně sjednaná přímá norma povahu tuzemského práva.

Přesto se setkáváme, jak již naznačeno, s názory, které použití kolizní metody při řešení výkladových rozporů v přímých normách doporučují.⁴²⁾ Návrat ke kolizním normám se zde pokládá za ultima ratio, k níž se přikročí, jestliže unifikovaná úprava v určité otázce definitivně selhává. Pokládá se za reálné řešení. Zřejmě přichází v úvahu použití kolizních norem legis fori, popřípadě kolizních norem obsažených v souboru přímých norem, které se vztahují k právnímu vztahu, jenž je předmětem úpravy, jako celku (jak je tomu např. u kolizní normy § 110 VDP RVHP), nebo se dotýkají otázky, k níž se sporné ustanovení vztahuje.

⁴¹⁾ Ustanovení preambule a § 84, srov. J. Růžicka: Dodací podmínky mezi socialistickými státy, Praha 1969, str. 19, 96.

⁴²⁾ P. Lagarde: Les interprétations divergentes d'une loi uniforme donnent-elles lieu à un conflit de lois?, Rev. crit., 1964, str. 235 a násled.

Na podporu tohoto řešení se uvádí, že uvedením jednotných norem do práva určitého státu podléhají tyto normy nutně určitým vlivům vyvolaným tímto právem.⁴³⁾

Jako doklad pro řešení rozdílů ve výkladu jednotné normy pomocí kolizních norem se uvádí nejčastěji případ čl. 31 odst. IV jednotného směnečného zákona. Jde však o úplnou unifikaci sjednocující hmotněprávní normy pro všechny dotčené vztahy, tj. i vnitrostátní. Podle uvedeného ustanovení se má v projevu o převzetí směnečného rukojemství uvést, za koho se rukojemství přejímá. Opomine-li směnečný rukojmí tento údaj uvést, platí, že ručí za výstavce. Konstantní francouzská judikatura pokládá toto ustanovení za nevyvratitelnou domněnku. Naproti tomu judikatura NSR stojí na stanovisku, že jde o domněnku vyvratitelnou.

Soudy obou států měly již příležitost se s touto otázkou setkat i za takových okolností, kdy podle kolizních norem směnečného práva se rukojemský závazek směnečného rukojmího má řídit právem druhého smluvního státu a v těchto případech otázku vyvratitelnosti či nevyvratitelnosti domněnky nerozhodly ve shodě s výkladem vlastní judikatury, ale přijaly opačný výklad, který této domněnce přikládá judikatura v druhém smluvním státu, jehož právo by podle kolizní normy bylo rozhodné pro závazek směnečného rukojmího.⁴⁴⁾

Při vyvozování důsledků z těchto rozhodnutí pro obecné řešení výkladových rozdílů v případě přímých norem nelze přehlédnout zmíněnou skutečnost, že zde nejde o přímé normy, ale o úplnou unifikaci plně integrovanou do právních řádů smluvních států a vytvářející jedinou hmotněprávní úpravu pro všechny směnečně právní vztahy.⁴⁵⁾ Přímé normy naproti tomu mají proti normám právního řádu, jehož jsou součástí, určité autonomní postavení, které brání jejich splynutí s ostatními právními normami. Určité nebezpečí v tomto směru je třeba brát v úvahu u těch souborů přímých norem, které mají podobu jednotného zákona obsaženého v příloze mezinárodní smlouvy, který uvedou smluvní státy do svého právního řádu způsobem, jenž se navenek neliší od vydání nor-

⁴³⁾ P. Lagarde: op. cit., Rev. crit., 1964, str. 246, zejména rozlišuje mezi normami tvořícími součást základního textu úmluvy a normami, které jsou podle úmluvy uvedeny do práva smluvních států jako „loi uniforme“.

⁴⁴⁾ Např. rozhodnutí francouzského Cour de cassation, 4. 3. 1963, Rev. crit., 1964, str. 264, 265, se vyslovuje pro použití kolizní metody pro stanovení výkladu odpovídajícího národnímu právu státu, jehož se má použít, v případě různého výkladu mezinárodně unifikovaného předpisu přijatého do vnitřního práva smluvních států. Srov. také rozhodnutí BGH z 29. 10. 1962, NJW 1963, str. 252.

⁴⁵⁾ V případě úplné unifikace, kdy unifikované normy plně nahradí dosavadní národní normy, a to formou vnitrostátního zákona, je tendence aplikovat unifikované normy teprve na základě kolizní normy vedoucí k použití práva, jehož jsou součástí, zejména jestliže unifikovaná úprava neobsahuje zvláštní vymezení svého předmětu úpravy, jak je tomu např. v případě ženevských úplných unifikací směnečného a šekového hmotného práva, jež byly doprovázeny unifikací kolizních norem směnečného a šekového práva. Srov. také J. Kropholler: op. cit., str. 196.

málního vnitrostátního zákona (podobně jako v případě jednotného směnečného a jednotného šekového zákona).⁴⁶⁾

Podle našeho názoru použitá formulační technika při sjednávání přímých norem nemůže vést k rozdíům v zacházení s přímými normami při jejich výkladu a aplikaci, jak jsme se o tom zmínili na jiném místě v souvislosti s problematikou výkladu a aplikace přímých norem, a není proto ani v případě použití formy jednotného zákona v příloze ani v případě zařazení textu přímých norem do normálního smluvního textu důvod pro používání kolizních norem v případech výkladových rozdíů. Podle našeho názoru tento způsob řešení výkladových rozdíů není přípustný, pokud by je nezavedlo výslovné ustanovení ve smlouvě.

D. Používání zahraničních přímých norem

Do výkladu o vztahu mezi přímými a kolizními normami patří také otázka používání přímých norem, které nejsou součástí legis fori. Pro lex fori v takových případech o přímé normy ve skutečnosti nejde. Přímá norma má tuto svou povahu jen v rámci právního řádu, jehož je součástí, ať jde o normu vnitrostátní či normu sjednanou mezinárodně. Mimo tento rámec přestává být přímou normou.

Pro stát, který není smluvním státem mezinárodně sjednaného souboru přímých norem, který tento soubor neuvedl do svého právního řádu, je přímá norma, jež je součástí takového souboru, součástí zahraničního práva právě tak jako přímá norma, kterou zahraniční stát vydal formou svého vnitrostátního předpisu. K aplikaci takových přímých norem může dojít jen tehdy, jestliže na základě právních norem legis fori se má použít zahraničního práva, jehož jsou přímé normy součástí. Použití zahraničních přímých norem musí tak předcházet použití kolizních norem legis fori.⁴⁷⁾

Otázkou používání norem, jež v zahraničním právu mají povahu přímých norem — na tomto místě máme přitom na mysli mezinárodně sjednané přímé normy —, na základě kolizní normy legis fori se zabýváme z hlediska státu, který nepřevzal příslušné přímé normy do svého právního řádu, tj. z hlediska nesmluvního státu. Smluvní státy, jak již bylo uvedeno, mohou při sjednávání přímých norem brát ohled na nesmluvní státy tím, že omezí aplikaci přímých norem jen na právní poměry, jež se plně uskutečňují jen ve vztazích subjektů smluvních států (např. Všeobecné dodací podmínky RVHP; státy, které použily výhrady podle čl. III rámcové úmluvy k jednotnému zákonu o mezinárodní kupní smlouvě a omezily tento zákon jen na vztahy stran, které obě mají závod nebo obvyklý pobyt na území různých smluvních států), nebo stanoví, že v právních poměrech, které se plně neuskutečňují ve vztazích v rámci smluvních

⁴⁶⁾ Podle P. Lagarde: op. cit., Rev. crit., 1964, str. 246, vydáním zákona státy byla příslušná úmluva splněna a státy mají nadále jen povinnost jednotný zákon jednostranně neměnit.

⁴⁷⁾ Srov. J. Kropholler: op. cit., str. 196.

států, se sjednaných norem použije jen, jestliže kolizní normy vedou k použití práva některého smluvního státu (shora uvedený návrh jednotné úpravy mezinárodní kupní smlouvy komise UNCITRAL), nebo konečně plně podřídí aplikaci sjednaných norem předchozí aplikaci kolizní normy (státy, které použily výhrady podle čl. IV shora zmíněné rámcové úmluvy a používají jednotného zákona v těch případech, na které se vztahuje některá z úmluv o rozhodném právu ohledně mezinárodní koupě zboží, které ratifikovaly nebo ke kterým přistoupily, jen jestliže taková úmluva sama vyžaduje použití jednotného zákona). Pokud se v uvedených případech váže použití mezinárodně sjednaných hmotněprávních norem na předchozí aplikaci kolizní normy, ztrácejí pro tyto případy mezinárodně sjednané hmotněprávní normy povahu přímých norem. Protože pak jsou aplikovány jako právo smluvního státu, na které odkazuje kolizní norma, je třeba přisvědčit názoru, že mají pro jiný stát, a to i smluvní stát, jehož orgán jich používá, povahu norem zahraničního práva.⁴⁸⁾

Pokud by se v nesmluvním státu používalo stejných kolizních kritérií, dojde v uvedených případech omezení používání mezinárodně sjednaných norem ve vztahu k nesmluvním státům k shodnému rozhodování v týchž věcech v nesmluvním i smluvním státu. V případech, které se plně uskutěčňují jen ve vztazích v rámci smluvních států, povedou i v nesmluvním státu, pokud by se případ rozhodoval před jeho orgánem, všechna kolizní kritéria přicházející v úvahu (kromě *lex fori*) k použití práva některého smluvního státu, tzn. mezinárodně sjednaných norem platných ve smluvních státech.

V této souvislosti je možno poukázat na případy aplikace ustanovení dvoustranných mezistátních ujednání doplňujících VDP RVHP, jestliže o konkrétním případě rozhoduje rozhodčí soud v třetím státu RVHP. Např. na základě dohody stran spor ze smlouvy o dodávce zboží mezi organizací NDR a organizací RSR rozhoduje Rozhodčí soud ČSOPK v Praze. Má-li konkrétní otázku rozhodnout podle ustanovení dvoustranného mezistátního ujednání mezi NDR a RSR, je možno použití těchto ustanovení odvodnit pouze pomocí kolizní normy § 110 VDP RVHP, neboť uvedené dvoustranné ujednání je součástí hmotného práva státu prodávajícího.

Pro používání zahraničního práva, na které odkazuje kolizní norma, platí, že se při něm postupuje tak, jak by se postupovalo ve státě, na jehož právo kolizní norma odkazuje.⁴⁹⁾ Je proto třeba používat zásadně těch právních norem, kterých by použil soud daného státu, kdyby rozhodoval o téže věci. Použije se proto i mezinárodně sjednaných právních

⁴⁸⁾ Srov. H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, str. 553, vyjadřuje toto stanovisko pro případy na základě výhrady podle čl. IV shora uvedené rámcové úmluvy, vyžaduje-li úmluva o rozhodném právu aplikaci jednotného zákona jako práva smluvního státu, který není státem *fora*.

⁴⁹⁾ Srov. např. nyní § 3 rakouského spolkového zákona o mezinárodním právu soukromém, BGBl. č. 304/1978, podle něhož zahraniční rozhodné právo musí být použito z úřední povinnosti a stejným způsobem jako ve své původní oblasti platnosti (*wie in seinem ursprünglichen Geltungsbereich*); srov. F. Schwind, Rev. crit., 1979, str. 175.

norem platných v daném státě, jestliže by je na případ aplikoval orgán tohoto státu. Není důvodu k pochybnostem, zda se snad nemá příkazu kolizní normy rozumět tak, že odkazuje jen k právním normám národního původu platným v daném státu.^{49a)}

Takto se má v nesmluvním státu postupovat, i když jeho kolizní norma vede k použití práva smluvního státu v případě těch souborů přímých norem, kdy smluvní státy vnucují aplikaci sjednaných norem i pro vztahy, které se vůbec nedotýkají smluvních států (např. haagské jednotné zákony přijaté bez výhrad), nebo se dotýkají jen jediného smluvního státu (např. Úmluva CMR). Taková úprava pochopitelně nesmluvní stát nezavazuje, jestliže však jeho kolizní norma vede k aplikaci práva smluvního státu, má se použít mezinárodně sjednaných norem, které v něm platí a jež by na tutéž věc aplikovaly orgány smluvního státu.

Zahraníční přímá norma vnitrostátního původu bude aplikována také tehdy, jestliže se na základě kolizní normy legis fori má použít zahraničního práva, jehož je součástí.⁵⁰⁾ Výjimečná povaha vnitrostátních přímých norem, jimiž se obvykle prosazují mimořádné společenské zájmy státu, který je vydal, není v zásadě na překážku aplikaci těchto norem, jsou-li součástí rozhodného práva (lex causae). Proti případným nežádoucím důsledkům jejich aplikace poskytuje ochranu výhrada veřejného pořádku tak jako v případě aplikace jiných zahraničních norem včetně mezinárodně sjednocených přímých norem, jež stát fora nepřijal.

Od otázky aplikace zahraničních přímých norem vnitrostátního původu, jež jsou součástí legis causae, je nutno odlišovat otázku používání zahraničních přímých norem vnitrostátního původu, jež jsou součástí práva zahraničního státu, které nemá být aplikováno na základě kolizní normy jako lex causae (právo třetího státu). Tyto normy třetího státu mohou mít význam pro daný právní vztah, např. protože některý z účastníků má své bydliště v tomto třetím státu, nebo je jeho příslušníkem, nebo je v něm umístěn předmět právního vztahu, má v něm dojít k plnění atd. Jde o podobnou situaci jako v otázce aplikace jiných než občanskoprávních norem (norem práva správního, finančního) třetího státu, jež mají důsledky pro postavení účastníků občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Tato problematika se netýká otázky vztahu mezi přímou a kolizní metodou, neboť k případné aplikaci těchto norem třetího státu nedochází na základě kolizní normy. Jde o problematiku samostatnou, která také pro svou souvislost s otázkou aplikace jiných než občanskoprávních norem (norem správního a finančního práva) přesahuje rámec této práce a také v obecné části mezinárodního práva soukromého jí přísluší zvláštní místo.

^{49a)} Z uvedeného pojetí vychází i zmíněný čl. 1 odst. I návrhu jednotné úpravy mezinárodní kupní smlouvy UNCITRAL, který právem některého smluvního státu rozumí samozřejmě i svou jednotnou úpravu, kterou by na základě vymezení jeho předmětu úpravy soud smluvního státu aplikoval.

⁵⁰⁾ G. v. H e c k e: op. cit., Recueil, 126, 1969—I, str. 455; F. A. M a n n: The Doctrine of Jurisdiction in International Law, Recueil des Cours, 111, 1964—I, str. 70, 71.

E. Přímé normy doprovázející a doplňující normy kolizní

Při úpravě určitých vztahů s mezinárodním prvkem pomocí kolizní metody bývají, jestliže je zvláštní zájem na určité věcné úpravě daného vztahu nebo alespoň na stanovení určitého věcného rámce pro tuto úpravu, kolizní normy doprovázeny a doplňovány normami přímými. Při úpravě některých vztahů se tak uplatňují metoda kolizní i metoda přímá současně při vzájemném doplnění.

V případech tohoto druhu se ke kolizní normě připojuje ustanovení obsahující hmotněprávní úpravu. Takové ustanovení má povahu přímé normy, neboť se ho použije vždy bez ohledu na to, kterého práva se na základě kolizní normy použije.

Kolizní norma spolu s doprovázející přímou normou, která ji doplňuje a v určitém rámci kolizní úpravu modifikuje, mohou být jak normami vnitrostátního původu, tak normami mezinárodně sjednanými.

Příkladem norem vnitrostátního původu je § 20 československého ZMPS stanovící jednak, že se forma uzavření manželství řídí právem místa, kde se manželství uzavírá, a dále, že k platnosti sňatku československého občana je třeba zachovat občanskou formu.

Příkladem norem mezinárodně sjednaných jsou ustanovení Haagské úmluvy o právu použitelném pro závazky z vyživovací povinnosti, v které kolizní normy stanovené pro určení rozhodného práva pro vyživovací povinnost jsou doprovázeny ustanovením čl. 11 odst. 2, podle něhož, i když použitelné právo stanoví jinak, při určení částky pro vyživovací povinnost musí být vzaty v úvahu potřeby věřitele a možnosti dlužníka.

F. Vztah mezi unifikacemi přímých norem a kolizních norem

Zdůraznili jsme již, že v současném mezinárodním právu soukromém mají vedle kolizních norem základní význam také mezinárodně sjednané přímé normy. Tyto normy sjednocují hmotné právo použitelné pro vztahy s mezinárodním prvkem, a jsou tak unifikací hmotného práva pro vztahy s mezinárodním prvkem. Kolizní normy jsou dosud vytvářeny především jako normy vnitrostátního původu, přesto však v poslední době nabývá na množství i významu mezinárodní unifikování kolizních norem. Je proto vhodné věnovat závěrem pozornost vztahu mezi hmotněprávní unifikací vytvářením mezinárodně sjednocených přímých norem a unifikací kolizněprávní.

Oběma unifikacím je společné, že vedou k jednotnému posuzování téže věci před orgány smluvních států, zajišťují tzv. vnější harmonii v rozhodování a odstraňují jev označovaný jako forum shopping, nežádoucí ve vztazích s mezinárodním prvkem. Unifikace kolizněprávní na rozdíl od hmotněprávní však ponechává nadále rozdíly v hmotněprávní úpravě smluvních států, vede k používání zahraničního práva s potížemi s tím spojenými. Lze proto pokládat unifikaci hmotněprávní ve srovnání s unifikací kolizněprávní za pokrokovější, za unifikaci vyššího stupně.

Z této charakteristiky vztahu obou unifikací by však mohly být vyvo-
zovány nesprávné závěry, jichž je třeba se vyvarovat.

Nebylo by možno souhlasit se stanoviskem, že hmotněprávní unifikace
jako unifikace vyššího typu zatlačuje unifikaci kolizněprávní a činí ji
zbytečnou.⁵¹⁾ Nebylo by správné pokládat unifikaci kolizněprávní jen za
úvodní stadium unifikace vhodné tam, kde dosud nedozrály poměry pro
unifikaci hmotněprávní, které bude nahrazeno pozdější možnou hmotně-
právní unifikací.

Skutečný stav nás přesvědčuje o tom, že stanoviska ke vztahu obou
unifikací nelze formulovat takto zjednodušeně. Z výkladu o vymezení
předmětu úpravy souborů mezinárodně sjednocených přímých norem
vyplývá, že při vhodném vymezení se přímé normy nevztahují na všechny
vztahy s mezinárodním prvkem určitého druhu, že se obvykle nevztahují
na ty vztahy, které se dotýkají nesmluvních států, že ani v rámci před-
mětu úpravy nejsou všechny otázky upraveny a může se při jejich úpravě
uplatnit kolizní metoda.

Je tedy zřejmé, že i ohledně těch druhů vztahů, jež jsou předmětem
úpravy mezinárodně sjednocených přímých norem, je třeba při jejich
úpravě počítat na dlouhou dobu se současnou aplikací kolizních norem.
Z tohoto skutečného stavu charakterizovaného určitou omezeností apli-
kace přímých norem vyplývá, že je užitečné a účelné, aby unifikace hmot-
něprávní byla doprovázena unifikací kolizněprávní.⁵²⁾

Případný názor, že tam, kde existuje hmotněprávní unifikace, není
místo pro unifikaci kolizněprávní, bylo by nutno odmítnout. Účelnost
současné unifikace vztahů téhož druhu jak co do jejich hmotněprávní,
tak i kolizněprávní úpravy je prokazována současnou existencí příslušných
mezinárodních úmluv (např. v oblasti kupní smlouvy haagskými jednot-
nými zákony a Haagskou úmluvou o právu rozhodném pro kupní smlouvu
mezinárodní povahy), které i se současnou existencí druhé unifikace po-
čítají (srov. výhrady podle čl. IV rámcových úmluv k oběma haagským
jednotným zákonům), nehledíc k případům, kdy unifikace hmotněprávní
obsahuje i unifikovanou kolizní normu pro otázky neupravené hmotně-
právně,⁵³⁾ nebo unifikace kolizněprávní obsahuje doplňující hmotněprávní
ustanovení (srov. shora uvedenou Haagskou úmluvu o právu použitelném
pro závazky z vyživovací povinnosti).⁵⁴⁾ Mezinárodní organizace zabývající
se zejména hmotněprávními unifikacemi (UNIDROIT, UNCITRAL) exis-
tují vedle mezinárodní organizace zabývající se kolizněprávní unifikací

⁵¹⁾ A. Malintoppi: op. cit., Recueil, 116, 1965—III, str. 10, 11, pokládá unifikaci
kolizních norem pro různost zásad rozhodujících o kvalifikaci v národních právech
dokonce za iluzorní.

⁵²⁾ M. Matteucci: op. cit., Recueil, 91, 1957—I, str. 402, 403, požaduje koordi-
naci obou metod; samy odděleně nestačí vyhovět požadavkům mezinárodního života;
srov. také E. Vitta: op. cit., Recueil, 126, 1969—I, str. 227, 228.

⁵³⁾ § 110 VDP RVHP 1968/1975 v redakci 1979.

⁵⁴⁾ H. u. Jessurun d'Oliveira: Universalisme ou régionalisme de la Con-
férence de La Haye, Rev. crit., 1966, str. 379.

(Haagská konference mezinárodního práva soukromého) a jejich aktivní činnost potvrzuje účelnost a užitečnost obou druhů unifikací, zejména při koordinaci programů činnosti těchto organizací.⁵⁵⁾

ЗДЕНЕК КУЧЕРА

**Сфера применения прямых норм и соотношение
прямого метода регулирования гражданско-
правовых отношений с международным элементом
и коллизионного метода**

РЕЗЮМЕ

1. Исследование касается вопроса определения сферы пригодной для регулирования прямыми нормами гражданско-правовых отношений с международным элементом. В основном рассматриваются в международном порядке условленные материально-правовые нормы, так как нормы внутригосударственного происхождения составляют в этом отношении исключение. К решению этого вопроса можно подойти с предметной и территориальной точек зрения.

В отношении предметной точки зрения необходимо сказать, что прямые нормы предназначены исключительно лишь для регулирования гражданско-правовых отношений с международным элементом. Прямые нормы обусловленные между заинтересованными государствами суть материально-правовой унификацией, затрагивающей лишь те или иные гражданско-правовые отношения с международным элементом. Следует проводить различие между последней и полной унификацией, охватывающей и правоотношения внутригосударственного характера. В то время как полная унификация применима к любым правоотношениям, унификации материального права путем применения прямых норм к правоотношениям с международным элементом присущи известные пределы. Так, как в международном порядке согласованные нормы права становятся, вследствие их включения в законодательства договаривающихся государств, органической частью соответствующего правопорядка, то в последнем они действуют наряду действующими в это время правовыми нормами, используемыми и в дальнейшем для правоотношений того же характера (скажем, договор купли—продажи), которые не охвачены приведенной на последнем месте унификацией. В роли таковых чаще всего выступают правоотношения внутригосударственного характера либо правоотношения участников, не являющихся гражданами договаривающихся государств. Эта параллельность, т. е. наличие таких норм наряду с другими нормами права для того же вида правоотношений внутри того же правопорядка является характерной для прямых норм. Поэтому следует считать целесообразным применение прямых норм в тех случаях, когда параллельное существование с иными нормами для того же вида отношений внутри того же правопорядка оказалось бы неприемлемым. Специальная регуляция посредством прямых норм представляется возможной лишь в части отношений в области международных экономических связей, где можно считаться с равным положением участников на базе экономической эквивалентности их прав и обязанностей. Однако же такого рода специальная регуляция неприемлема для тех или иных вещных прав, затем в области семейного и наследственного права, то есть всюду там, где путем единообразного урегулирования следует считаться с равным положением граждан и где нельзя вводить специальную регуляцию для определенных групп людей. При регуляции право-

⁵⁵⁾ K otázce koordinace mezi jednotlivými institucemi zabývajícími se unifikací kolizních a hmotněprávních norem srov. např. H. u. Jessurun d'Oliveira: op. cit., Rev. crit., 1966, str. 380 a násl.

отношений в области международных экономических связей также необходимо в каждом конкретном случае взвесить, не следует ли те или иные вопросы оставить вне рамок унификации, довольствуясь применением различных инструментов, созданных практикой для преодоления различий между правовыми порядками (например, в международном масштабе используемые термины, клаузулы, формулы и т. д.). Следует учесть, что эти инструменты могут лучше соответствовать потребностям международных экономических связей и что зачастую трудно вносить изменения в условленные в международном порядке правовые нормы.

В отношении территориальной точки зрения необходимо проводить различие между урегулированием универсального значения и урегулированием, предназначенным лишь для определенной группы государств. Не следует упускать из виду, что универсальная регламентация должна предоставить договаривающимся странам возможность заключения между собой особых режимов, предназначенных лишь для определенной группы государств (скажем, для государств-членов СЭВ), так как в противном случае могут возникнуть опасения, что такая регламентация не будет приемлемой для всех государств.

2. Во втором разделе работы рассматривается вопрос соотношения прямого и коллизионного методов регулирования гражданско-правовых отношений с международным элементом. В историческом аспекте мы видим, что появление прямых норм относится к более позднему времени, только лишь к восьмидесятым годам 19 века. Это вызвано новыми потребностями в области международных экономических связей вследствие технического и научного прогресса. В международном порядке условленные прямые нормы, являясь более совершенной регламентацией, лучше соответствуют этим потребностям чем коллизионный метод вместе с имеющимися различиями между отдельно взятыми законодательствами. Необходимо учесть, что и в будущем будет возрастать значение этой регламентации, но тем не менее важная роль еще долгое время будет принадлежать коллизионным нормам.

Что же касается источников прямых норм и коллизионных норм, то для коллизионных норм характерно их внутригосударственное происхождение, хотя в международном порядке эти нормы также унифицированы, в то время как прямые нормы, как правило, в международном порядке условлены. Использование прямых норм может иметь место тогда, когда в силу международной договоренности и внедрения таковой в законодательства договаривающихся государств устранена необходимость применения коллизионных норм. В случае отпадения этих условий опять наступает применение коллизионных норм. Таким образом, коллизионный метод носит общий и субсидиарный характер с тенденцией эластичного расширения, как только прекратится существование простора для прямого метода.

Определяя границы предмета регулирования конкретным в международном порядке условленным комплексом прямых норм, необходимо проводить различие между урегулированными им правоотношениями и теми, которые им не охвачены, а внутри урегулированных правоотношений — порою и между незатронутыми такой регламентацией вопросами. В части правоотношений, урегулированных указанным комплексом норм права различаются нами комплексы, касающиеся только правоотношений, которые по своим существенным элементам взаимосвязаны с договаривающимися государствами, затем комплексы, обнимающие собой и такие правоотношения, которые связаны лишь с одним из договаривающихся государств, и, наконец, такие комплексы, предмет урегулирования которых составляют даже такие правоотношения, которые связаны только с государствами, не входящими в число договаривающихся. Применительно к двум последним случаям заранее отрицается возможность применения иностранного права, что подвергается в данном исследовании критике. Детально рассматривается природа норм, определяющих предмет регулирования комплексом прямых норм. По вопросам, которые внутри регулируемых правоотношений остаются незатронутыми регламентацией, может находить применение коллизионный метод для определения субсидиарного статуса.

Отрицается возможность применения коллизионного метода для разрешения вопросов, связанных с имеющимися различиями в толковании прямых норм. Колли-

зионный метод находит применение в случаях использования норм, которые были условлены между иностранными государствами как прямые нормы либо изданы чужим государством. Для государств, не являющихся договаривающейся стороной, эти нормы носят характер иностранного права, применение которого возможно на основе коллизионной нормы.

При регламентации тех или иных правоотношений коллизионные нормы увязываются с материально-правовыми прямыми нормами, дополняющими и модифицирующими коллизионную регламентацию.

В заключение в работе рассматриваются вопросы соотношения унификации материально-правовых норм и унификации коллизионных норм.

ZDENĚK KUČERA

Der Anwendungsbereich direkter Normen und die Beziehungen zwischen der direkten Methode der Regelung der Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element und der kollisionsrechtlichen Methode

ZUSAMMENFASSUNG

I. Die Studie befasst sich mit der Abgrenzung des Bereichs, der für die Regelung der Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element durch direkte Normen geeignet ist. Sie befasst sich in erster Reihe mit den international vereinbarten materiellrechtlichen direkten Normen, da die direkten Normen innerstaatlichen Ursprungs nur Ausnahmecharakter haben. Die erwähnte Abgrenzung kann man vom sachlichen und territorialen Gesichtspunkt betrachten.

Vom sachlichen Gesichtspunkt ist zu erwähnen, dass die direkten Normen ausschliesslich nur für die Regelung der Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element bestimmt sind. Die unter interessierten Staaten vereinbarten direkten Normen stellen eine materiellrechtliche Unifikation dar, die nur bestimmte Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element betrifft und die daher von einer vollständigen Unifikation, die auch die innerstaatlichen Rechtsverhältnisse umfasst, zu unterscheiden ist. Während eine vollständige Unifikation für welche auch immer Rechtsverhältnisse denkbar ist, hat die Unifikation des materiellen Rechts für Rechtsverhältnisse mit internationalem Element durch direkte Normen gewisse Grenzen. Da die international vereinbarten Rechtsnormen durch Einführung in die Rechtsordnungen der beteiligten Staaten zum Bestandteil der betreffenden Rechtsordnung werden, gelten sie in dieser Rechtsordnung zusammen neben den bisher geltenden Rechtsnormen, die für die von der letzterwähnten Unifikation nicht erfassten Rechtsverhältnisse desselben Charakters (z. B. Kaufvertrag), meistens des innerstaatlichen Charakters oder unter Teilnehmern, die nicht zu beteiligten Staaten gehören, weiterhin anwendbar sind. Diese parallele Existenz mit anderen Rechtsnormen für Rechtsverhältnisse derselben Art ist innerhalb derselben Rechtsordnung für die direkten Normen charakteristisch. Die Benutzung von direkten Normen ist daher dann nicht geeignet, wenn eine parallele Existenz mit anderen Normen für Rechtsverhältnisse derselben Art innerhalb derselben Rechtsordnung nicht erträglich ist. Eine Sonderregelung durch direkte Normen ist möglich vor allem für Verhältnisse aus dem internationalen Wirtschaftsverkehr, wo man die gleiche Stellung der Teilnehmer auf der Basis der ökonomischen Äquivalenz ihrer Rechte und Pflichten respektieren kann. Eine solche gesonderte Regelung ist aber nicht geeignet für bestimmte Sachenrechte, im Bereich des Familien- und Erbrechts, wo man durch einheitliche Rege-

lung die Gleichheit der Bürger und Menschen respektieren soll und nicht Sonderregelungen für bestimmte Personengruppen schaffen kann. Auch bei der Regelung der Rechtsverhältnisse aus internationalem Wirtschaftsverkehr soll man im konkreten Fall erwägen, ob man nicht gewisse Fragen ausserhalb der Unifikation behalten soll und den Weg für die Anwendung von verschiedenen, von der Praxis geschaffenen Mitteln, die zur Überwindung von Unterschieden einzelner Rechtsordnungen dienen (z. B. international gebrauchte Termine, Klauseln, Formulare usw.), freihalten soll. Man soll erwägen, dass diese Mittel besser den Bedürfnissen des internationalen Wirtschaftsverkehrs angepasst werden können, und dass die vereinbarten Rechtsnormen sehr oft nur schwierig verändert werden können.

Vom territorialen Gesichtspunkt ist unter Regelungen, die universell gezielt sind, und solchen, die nur für bestimmte Staatengruppen bestimmt sind, zu unterscheiden. Es ist zu beachten, dass eine universell gedachte Regelung den beteiligten Staaten die Möglichkeit der Vereinbarung einer nur für bestimmte Staatengruppen (z. B. die Mitgliedsstaaten des RGW) geltenden Sonderregelung lassen soll, sonst besteht für sie die Gefahr, dass sie nicht von allen Staaten angenommen wird.

II. Im zweiten Abschnitt befasst sich die Studie mit der Frage der Beziehungen zwischen der direkten und kollisionsrechtlichen Methode der Regelung der Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element. Vom historischen Gesichtspunkt kann man feststellen, dass die direkten Normen später, erst in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts erscheinen. Das hängt mit neuen Bedürfnissen des internationalen Wirtschaftsverkehrs infolge des technischen und wissenschaftlichen Fortschritts zusammen. Für diese Bedürfnisse bieten die international vereinbarten direkten Normen eine vollkommene Regelung als die kollisionsrechtliche Methode mit Unterschieden der einzelnen Rechtsordnungen. Man muss daher auch für die Zukunft mit immer wachsender Benutzung dieser Regelung rechnen, aber trotzdem bleibt für lange Zeit noch den Kollisionsnormen eine wichtige Rolle gewahrt.

Was die Quellen der direkten Normen und Kollisionsnormen betrifft, ist für die Kollisionsnormen, wenn auch diese international vereinheitlicht werden, ihr innerstaatlicher Ursprung charakteristisch, während die direkten Normen in der Regel international vereinbart sind. Direkte Normen können angewandt werden, wenn aufgrund einer völkerrechtlichen Vereinbarung und ihrer Einführung in die Rechtsordnungen der beteiligten Staaten die Anwendung der Kollisionsnormen beseitigt wird. Falls diese Grundlage wegfällt, werden automatisch wieder Kollisionsnormen angewandt. Die kollisionsrechtliche Methode hat also einen allgemeinen und subsidiären Charakter mit Tendenz zur elastischen Ausbreitung, wo immer für die direkte Methode kein Raum mehr ist.

Bei Abgrenzung eines konkreten international vereinbarten Komplexes direkter Normen muss man die von ihm geregelten Rechtsverhältnisse von anderen, nicht umfassten, und innerhalb der geregelten Rechtsverhältnisse manchmal auch die von der Regelung nicht berührten Fragen, unterscheiden. Bei der ersten Abgrenzung unterscheidet man Komplexe, die nur die in allen wesentlichen Elementen mit beteiligten Staaten verbundenen Rechtsverhältnisse betreffen, dann die Komplexe, die bereits die nur mit einem der beteiligten Staaten verbundenen Rechtsverhältnisse betreffen, und endlich solche Komplexe, die sogar die Rechtsverhältnisse, die nur mit nichtbeteiligten Staaten verbunden sind, in ihre Regelung einziehen. In den zwei letztgenannten Fällen lehnt man also die Anwendung fremden Rechts im vorhinein ab, was in der Studie kritisiert wird. Die Natur der Normen, die die Abgrenzung des Komplexes direkter Normen durchführen, wird ausführlich erörtert. Im Falle der Fragen, die innerhalb der geregelten Rechtsverhältnisse von der Regelung nicht berührt sind, kann die kollisionsrechtliche Methode für die Bestimmung des Subsidiärstatuts zur Anwendung kommen.

Die Anwendung der kollisionsrechtlichen Methode bei Lösung von Auslegungsdifferenzen der direkten Normen wird abgelehnt. Die kollisionsrechtliche Methode wird im Falle von Anwendung der Normen, die als direkte Normen unter fremden Staaten vereinbart wurden oder vom fremden Staat erlassen wurden, angewandt.

Für nicht beteiligte Staaten haben diese Normen den Charakter des ausländischen Rechts, das aufgrund der Kollisionsnorm angewandt werden kann.

Bei Regelung bestimmter Rechtsverhältnisse sind die Kollisionsnormen von materiellrechtlichen direkten Normen begleitet, die die kollisionsrechtliche Regelung ergänzen und modifizieren.

Zum Schluss befasst sich die Studie mit der Beziehung zwischen der Unifikation der materiellrechtlichen direkten Normen und der Unifikation der Kollisionsnormen.